

Johanna Rantula

”Kyllä mullakin vuosiluvut heittelee, mutta silti on muuten vaan hauskaa!”

SADUTUKSEN MERKITYS DEMENTIATYÖSSÄ

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Taidekasvatus

Kevät 2008

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Rantula, Johanna	
Työn nimi – Title ”Kyllä mullakin vuosiluvut heittelee, mutta silti on muuten vaan hauskaa!” Sadutuksen merkitys dementiatyössä	
Oppiaine – Subject Taidekasvatus	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 74
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Sadutus on menetelmä, jossa tarinankertoja saa vapaasti päättää, mitä kertoo tai jättää kertomatta. Hänen kertomaansa ei ohjailta kysymyksillä tai kommenteilla. Saduttaja kirjaa kaiken muistiin, ja lopuksi sadutettava saa vielä halutessaan muuttaa tarinaa.</p> <p>Tutkielmani aineistona ovat espoolaisen dementiakodin asukkaiden kertomat tarinat, jotka on kerätty sadutusmenetelmällä. Esittelen sadutuksen perinteitä ja sovellan sadutusmenetelmän toimivaksi työkaluksi myös dementoituneiden ikäihmisten kanssa toimiessa. Annan huomioita sadutustilanteiden kulusta käytännössä ja etsin vastauksia siihen, miksi dementoituvien ikäihmisten viriketoimintaan kannattaisi raivata tilaa myös henkilökohtaisille kohtaamisille, muistelulle ja tarinankerronnalle vapautta ja yksilöllisyyttä kunnioittavassa empaattisessa hengessä. Keskityn ennen kaikkea tarinoiden ja tarinoidenkerronnan vaikutuksiin: miten sadutuksen kokevat tarinankertojat itse, entä tarinankerääjä, miten hoitoyhteisö ja omaiset, ja mitä sadutustekstit voivat viestiä yhteiskunnalle. Sadutuksen ideologia tukee tämän päivän vanhustyön suuntauksia, kuten taidegerontologisia ajatuksia, kuntouttavaa työtä ja voimavaralähtöistä ikääntymisen tarkasteluprofiilia</p> <p>Dementoituneissa piilee valtavasti kapasiteettia, muistoja ja kokemuksia sairaudesta huolimatta. Vaikka työmuisti ei enää toimitakaan, pitkäkestoisen muistin ja aistikokemusten avulla dementoitunut voi kokea ja ajatella vahvasti. Jo se on merkittävää hoitokodissa elävälle yksilölle, että hänelle osoitetaan, että hän on ainutlaatuinen ja tärkeä, ja että hänen ajatuksistaan ja asioistaan ollaan kiinnostuneita. Dementoivan sairauden kannalta on hyvä, että asukkaalle järjestetään säännöllisesti tilanteita, joissa muistia pyritään aktivoimaan. Kun asukkaan puhe on tallennettu kirjattuun muotoon, siitä on helpompi tehdä johtopäätöksiä kuin hetkellisissä normaaleissa juttelutilanteissa hoitotoimenpiteiden yhteydessä. Hoitohenkilökunta voi käyttää sadutustekstejä muun muassa tutustuakseen asukkaisiin paremmin ja tehdäkseen hoidosta yksilöllisesti huomioivampaa. Tarinat osoittavat, millainen on dementoituneiden mielenmaisema. Sairaudesta huolimatta kertojan persoonallisuus ja elämänhistoria elävät tarinoissa vahvasti.</p>	
Asiasanat – Keywords sadutus, dementia, taidegerontologia, muistelu, viriketoiminta	
Säilytyspaikka – Depository Juomatehtaan kirjasto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	4
2. SADUTUSMENETELMÄN TAUSTAA	6
2.1. Sadutusmenetelmän sovelluksia	7
2.2. Sadutukseen liittyvää tutkimusta	9
2.3. Sadutus tutkimusmenetelmänä ja -kohteena sekä sen yhteys muihin tutkimusmenetelmiin	10
2.4. Dementiasadutukseen liittyvää tutkimuseettistä pohdintaa	12
3. TAIDEGERONTOLOGIA MIELEKKÄÄN VANHUUDEN EDISTÄJÄNÄ	15
3.1. Taidegerontologian taidekäsitys	18
3.2. Opri ja Oleksi -koti	23
4. MITÄ DEMENTIA ON?	27
4.1. Sadutus dementiahoidon edistäjänä	29
4.2. Omaiset dementiahoidon tukena ja sadutustekstien kirjoittajina	31
5. DEMENTIASADUTUKSEN ERITYISLUONNE	34
5.1. Kontakti ja yhteys tarinankerrontatilanteessa	36
5.2. Sadustilanteen eteneminen	38
5.3. Saduttaja osana tarinaa	42
6. MILLAISIA OVAT DEMENTIAKODIN ASUKKAIDEN KERTOMAT TARINAT?	44
6.1. Miten tarinat rakentuvat, ja kuinka kerronta etenee sadutuskertojen mukaan?	49
6.2. Miten vapaat tarinat, annetun otsikon pohjalta kerrotut ja runon innoittamat tarinat eroavat toisistaan?	51
7. SADUTUKSEN KAUTTA ESIIN NOUSEVA HILJAINEN TIETO	53
7.1. Mitä hiljaisella tiedolla tarkoitetaan sadutuksen yhteydessä?	53
7.2. Ongelmallinen hiljainen tieto	60
8. SADUTTAJAN TYÖTUNTEET	64
9. YHTEENVETO	67
LÄHTEET	71

1. JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani käsittelee dementiakodin asukkaiden sadutusta. Tutkielmani aineistona ovat espoolaisen dementiakoti Opri ja Oleksin asukkailta kesällä 2005 ja keväällä 2006 keräämäni tarinat. Käytin tarinoiden keruussa erityisesti lasten parissa työskenteleville jo tutuksi tullutta sadutusmenetelmää ja sovelsin sitä niin, että se sopii toimivaksi työkaluksi myös dementoituneiden ikäihmisten kanssa toimiessa. Sadutus-nimestä huolimatta tarinat eivät ole niinkään satuja, vaan niissä näkyy eletty elämä, kunkin persoonallisuus, kiinnostuksenkohteet ja kokemusmaailma, vaikka tarinoissa olisikin dementoivan sairauden mukanaan tuomaa sekavuutta ja fiktiivistä ainesta.

Kesällä 2005 tein dementiakodissa kulttuurialan ammattikorkeakoulututkintoon liittyvän suuntautumisharjoittelun. Aiemmat harjoitteluni olin tehnyt lasten ja nuorten parissa ohjaten erilaisia taidekasvatuksellisia projekteja. Kaipasin vaihteeksi jotain uutta. Lyhytkestoisen ikäihmisille suunnatun yhteisötaideprojektin innoittamana uskaltauduin tekemään kesän mittaisen harjoittelun vanhusten parissa. Edellisen harjoitteluni ohjaaja suositteli minulle Opri ja Oleksi -kotia, koska siellä noudatetaan ilmaisullista kuntoutusmenetelmää, jota taidekasvattajan läsnäolo tukisi. Näin alkoi perehtymiseni hoitoyhteisön arkeen ja dementoivia sairauksia sairastavien maailmaan kulttuurialan työntekijän roolissa. Sain vapaat kädet suunnitella asukkaita virkistävää ohjelmaa. Pidin yhteisiä musiikki-, runo- ja satuhetkiä, välillä maalasimme pienen porukan kanssa sekä tanssimme sambaa sykkivässä auringonpaahteessa. Eräänä päivänä sain päähänpiston: halusin kokeilla sadutusta kunkin verbaalisesti kyvykkään asukkaan kanssa erikseen. Sadutuksen ideana on kirjata ylös asukkaan vapaasti kertoma tarina kaikkine vivahteineen siten, että saduttaja pyrkii olemaan neutraali kuuntelija, eikä tarinaa itse ohjaileva haastattelija.

On huomioitava, että kaikki sadutetut olivat naisia, koska kyseisessä hoitoyhteisössä ei ole montaa miestä, ja he eivät valitettavasti enää olleet monipuoliseen verbaaliseen ilmaisuun kykeneviä. Kertojia on kymmenen, ja jokainen kertoi useita tarinoita – toiset vain muutaman, jotkut lähemmäs kymmenen. Kertajat ovat iäkkäitä, noin 70 – 90-vuotiaita. Havahduin siihen, että kokeillen alkaneet sadutushetket olivatkin oivallisia ja antoisia. Myös dementiakodin toiminnanjohtaja, muu henkilökunta ja

omaiset innostuivat kerätyistä tarinoista. Vaikka harjoitteluni päättyi, yhteyteni dementiakotiin ei loppunutkaan: päädyin valmistumiseni jälkeen keväällä 2006 toteuttamaan samaan dementiakotiin sadutusprojektin, joka kantoi työnimeä ”Siivekkäät”. Kun mielenkiintoisia tarinoita alkoi olla koossa jo runsaasti, päätin, että haluaisin joskus tulevaisuudessa palata ja syventyä tarinoihin perinpohjaisemmin ja käyttää niitä vaikka tutkimustarkoituksessa. Näin ollen pro gradu -tutkielmani aihe oli selvillä oikeastaan jo ennen yliopisto-opintojeni alkamista.

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on kuvata dementiasadutuksen vaikutuksia ja siten osoittaa sadutuksen olevan soveltuva ja merkittävä menetelmä, joka tukee dementiaa sairastavien hoito- ja virkistystyötä. Tarkoitukseni on myös antaa vinkkejä ja huomioita sadutuksen onnistumiseksi käytännössä ja yhdistää se tämän päivän vanhustyön suuntauksiin niitä tukevaksi. Työlläni haluan aurata tietä yksilöllisempään kohtaamiseen ja muistuttaa, ettei asukkaisiin tulisi suhtautua hoitolaitoksissa persoonattomina potilaina, vaan sairauksista huolimatta muistettaisiin jokaisen inhimillinen arvo ja tunto sekä tuettaisiin jäljellä olevia kykyjä ja voimavaroja.

Tässä työssäni aion lähteä esittelemään, miten havaintojeni mukaan dementoituvien ikäihmisten sadutus poikkeaa lasten sadutuksesta, millaisiin erityisiin seikkoihin dementoituvia saduttaessa törmää, ja mitä on syytä ottaa saduttaessa huomioon sekä miksi sadutus puolestaan sopisi dementoituvien hoidon tueksi. Aineisto kulkee rinnan teoreettisten viitekehysten kanssa mukana kaikissa luvuissa. Luvut 2 – 4 ovat työni yleisiä lähtökohtia. Toinen luku on sadutusmenetelmän esittelyä ja taustoittelua. Kolmannessa luvussa valotan aiheelleni valittua taidegerontologista näkökulmaa. Luvussa 4 on dementian pääpiirteistä esittelyä. Sitten siirryn luvussa 5 tarkemmin dementiasadutuksen erityisluonteeseen. Luku 6 on aineiston käsittelyä ja luku 7 aineiston tulkinnallisempaa käsittelyä. Lopuksi pohdin omaa rooliani ja työtunteitani saduttajana ja viimeisessä luvussa tiivistän työni yhteenvedon muotoon korostaen erityisesti löytämiäni dementiasadutuksen vaikutuksia sadutettavaan, hoitoyhteisöön, omaisiin ja aina edelleen yhteiskunnallisella tasolla.

2. SADUTUSMENETELMÄN TAUSTAA

Sadutus on suomalaisen Monika Riihelän kehittämä menetelmä. Riihelä kehitti sadutusmenetelmän työskennellessään koulupsykologina 1980-luvun alussa. Sadutusmenetelmää on käytetty yli kaksikymmentä vuotta Suomen mallin pohjalta myös muissa Pohjoismaissa ja Virossa. Sadutus kehitettiin ensin lasten parissa toimimisen työkaluksi, mutta vähitellen sitä on alettu soveltaa välineeksi muidenkin ikäryhmien kanssa toimiessa. Menetelmää on käytetty eri-ikäisten ihmisten parissa kodeissa, neuvoloissa, päiväkodeissa, kouluissa, kirjastoissa, sairaaloissa, vanhainkodeissa ja taidenäyttelyissä, lasten kesken ja aikuisten työkokouksissa, koulutuksessa ja terapiatyössä, kansainvälisyyskasvatuksessa ja solidaarisuustyössä. (Karlsson 2000, 10, 15.)

Sadutuksessa asetetaan kuuntelemaan, mitä lapset (tai muun ikäiset) ajattelevat, ja minkälaisista asioista he kertovat silloin, kun kertomista ei ohjalla tehtävillä tai kysymyksillä. Kertomiseen on yhdistetty tarinan sana- ja äännetarkka kirjoittaminen, sen lukeminen ja kertojan toivomien korjausten tekeminen. Välineinä käytetään kynää ja paperia. Tarinan kirjuri eli saduttaja aloittaa kertomalla, miten itse aikoo kuunnella sadutettavaa: "Kerro satu (kertomus tai tarina), juuri sellainen kuin haluat. Minä kirjoitan sen ylös sana sanalta, niin kuin sinä sen kerrot. Kun satu on valmis, minä luen sen sinulle, ja voit korjata sitä, mikäli haluat." Sadutusmenetelmää käytettäessä ei ennakoida eikä ohjata keskustelun kulkua. Kertomusta ei myöskään arvioida. Kertoja päättää itse, mistä ja miten hän haluaa kertoa. Hän päättää myös siitä, mitä hän haluaa jättää sanomatta. Sadutus perustuu ajatukseen, että jokaisella yksilöllä iästä, sukupuolesta, kulttuurista, koulutustasosta tai vammaisuudesta huolimatta, on sanottavaa, ja että jokainen - myös pieni lapsi ja iäkäs vanhus - osaa pukea ajatuksensa sadun tai tarinan muotoon. (Karlsson 2000,10, 44, 116.)

Sadutuksen osallistavan luonteen vuoksi sen keskeinen kulmakivi on vuorovaikutus. Sadutuksen avulla ihmiset löytävät keskinäisistä suhteistaan usein yllättävää syvyyttä. Sadutus pysäyttää kiireen ja auttaa keskittymään olennaiseen, sanoihin ja sanojen välissä olevan hiljaisiin viesteihin sekä yhteen hetkeen ja sen tuomiin merkityksiin. Sadutusmenetelmän voima piilee siinä, että saduttaja ja kertoja asettuvat hetkeksi

samalle aaltopituudelle, ikaikaisten sadunkertojien tavoin vapaasti soljuvan tarinan vietäviksi mielikuvien ja toden rajamaille. Sadutus on vuorovaikutustapahtuma, jossa saduttaja pääsee toisen ihmisen sisäisen dialogin osapuoleksi. Menetelmä perustuu siihen, että jokaisella on omia kokemuksia ja niistä muodostunutta erityistä tietoa, jota kellään muulla ei ole. Kun vuorovaikutus sadutuksessa on arvioinnista vapaa, se antaa mahdollisuuden kertojalle asettaa sanansa niin, että ne aidosti heijastavat hänen omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Liisa Karlsson (1999, 2000 ja 2003) on osoittanut, että sadutuksen avulla keskustelukulttuuria voidaan muuttaa demokraattisemmaksi. Hiljaiset saavat äänensä kuuluviin, ja puheliaat kiinnostuvat kuuntelemisesta. (mm. Karlsson 2000, 110 – 112.)

2.1. SADUTUSMENETELMÄN SOVELLUKSIA

Yksilösadutuksesta on nimensä mukaan kyse silloin kun tarinankertojana on yksi henkilö. Tällöin hänet viedään erilliseen tilaan, jossa muiden ihmisten tuottamat häiriöt pyritään minimoimaan. Ryhmäsadutuksessa tarinankertojia on puolestaan monta. Ryhmä kertoo yhteistä satua vuorotellen. Kerrontavuoron pituus voi olla vapaa tai rajattu vaikkapa yhteen tai kahteen virkkeeseen tai asiaan. Kiertosadutuksessa istutaan piirissä, jolloin kerronta tapahtuu samassa järjestyksessä. Voidaan käyttää myös takaperinsadutusta, jossa jokainen keksii virkkeen tai asian, johon seuraava kertoja keksii sitä edeltävän tapahtuman. Ryhmäsadutuksen eri variaatioissa ei välttämättä tarvita ulkopuolista kirjuria niin kuin yksilösadutuksessa, vaan virkkeen kirjoittamisvuoro voi siirtyä samalla tavalla kuin kerrontakin esimerkiksi siten, että kirjaajana on aina edellinen puhuja. (Karlsson 2000, liite 8.)

Sadutussovelluksista tunnetuimmiksi ovat nousseet leikkisadutus, keskustelusadutus ja aihesadutus. Leikkisadutuksessa kirjataan lapsen leikki avoimesti hänen luvallaan ja luetaan sitten ääneen. Keskustelusadutuksessa kirjataan vuoropuhelu keskustelijoiden suostumuksella ja edelleen luetaan lopuksi ääneen. Aihesadutuksessa tarinankerronta rajataan joko tarinankertojan tai saduttajan antamaan aiheen mukaan. Sadutusta on sovellettu ja yhdistetty eri taiteenlajeihin, esimerkiksi tarinoita on kerrottu musiikin, kuvan, liikkeen tai vaikkapa runon innoittamana. (Karlsson 2000, liite 8.)

Sadutuksen ideaa on käytetty myös muussa kuin pelkässä verbaalisessa tarinankerronnassa. Hanna Hakomäki (2005) on tehnyt pro gradu tutkielmansa tarinasäveltämisestä. Hakomäki nimeää tarinasäveltämiseksi toiminnan, jossa musiikkia luodaan inspiroimalla vapaalla musiikillisella ilmaisulla myös suullista ilmaisua apuna käyttäen. Tarkoituksena ei ole saada aikaan hyvänteuloisia sävellyksiä tai käyttökelpoisia musiikkisatuja, vaan antaa tarinankertojalle mahdollisuus ilmaista itseään vapaasti. Tärkeintä on saada tekijä ymmärtämään tarinasävellyksen perusidea: mahdollisuus omaan musiikilliseen ilmaisuun ilman opettamista, ohjaamista ja arvostelemista. Teos kirjataan muotoon, josta se voidaan yhä uudelleen tarkistaa. Kirjaamisessa hyödynnetään kuvionuotinnusta. (Hakomäki 2005, 17, 47.)

Keräsin itse tarinoita espoolaisen dementiakoti Opri ja Oleksin asukkailta viriketyöntekijän roolissa kesällä 2005 ja keväällä 2006 ja samalla tulin soveltaakseni erilaisia sadutusmenetelmiä. Kokeilin seuraavia sadutustyyplejä: vapaan assosiaation lisäksi kertomista yleislinjaisen otsikon pohjalta sekä sisällöltään väljän ja monitulkintaisen runon innoittamana. Mietin myös sadutusta kuvan tai valokuvan pohjalta, mutta jätin idean toteuttamatta, koska halusin kunnioittaa sadutettavan omaa kerrontatarvetta enkä ohjailla tarinaa kuvan suuntaiseksi.

Toteutin tarinoiden keruun yksilösadutusmenetelmällä erillisessä rauhallisessa tilassa, jota Opri ja Oleksi -kodissa kutsutaan Ruusuhuoneeksi. Päädyin henkilökohtaiseen työotteeseen, koska siten pystyin tarjoamaan kullekin hetken ja tilaisuuden huomioida nimenomaan juuri kyseisen henkilön kerronnan ja läsnäolon tarve. Dementoituneet eivät välttämättä kykene huomioimaan toisia ihmisiä ja saattavat helposti suuttua ja tulla mustasukkaisiksi. Ryhmäsadutuksessa omaa vuoroa ei ehkä maltettaisi odottaa, ja sitten kun oma vuoro lopulta koittaisi, olisi asukas saattanut ehkä jo unohtaa mitä hänellä olikaan sanottavanaan. Jotkut myös varmasti vähättelisivät ja arvostelisivat toisten juttuja, sillä välillä dementoituvilla on hetkiä, jolloin he itse ymmärtävät ja havainnoivat varsin selkeästi ja näkevät toisten ”höperöinnit” ärsyttävinä. Hiljaisimmat eivät myöskään saisi välttämättä ääntään kuuluville ryhmän paineessa. Myös tarinoiden eheyteen olisi lähes mahdotonta pyrkiä, sillä jo oma kerronta on dementoituvalla tarpeeksi haasteellinen suoritus, saati sitten että vielä pitäisi muistaa ja huomioida, mitä muut ovat sanoneet. Kokeilin kyllä vapaamuotoisempaa ryhmäsadutusta iltatuokioiden ohessa, mutta kirjoitin ylös vain kerronnan kulun

pääpiirteet ja monestikin innostuin raportoimaan yhteisiä keskusteluja paperille. Koin kuitenkin, että yksilösadutus on dementoituvien kohdalla hedelmällisintä, koska tällöin tarinoiden anti pääsee parhaiten oikeuksiinsa.

2.2. SADUTUKSEEN LIITTYVÄÄ TUTKIMUSTA

Lasten sadutuksesta on tehty tutkimuksia ja tuotettu runsaasti kirjallista materiaalia. Liisa Karlsson on tehnyt kasvatuspsykologian alalta väitöskirjatyönsä *Lapsille puheenvuoro* vuonna 2000, jossa hän analysoi sadutusta, jonka hän luonnehtii yhteisölliseksi kuuntelun ja kerronnan menetelmäksi. Sen avulla luotiin kehittämishankkeessa työyhteisölle perinteestä poikkeava toimintaympäristö, jossa ammattilaiset oppivat lapsilta ja toisiltaan. Toiminta pohjautui myös uusimpiin teorioihin ja lasten omaa aktiivisuutta korostaviin tutkimustuloksiin. *Sadutus, avain osallistavaan toimintakulttuuriin* on väitöskirjatyön pohjalta koottu populaarimpi kooste, jonka luonnehtisin sadutusoppaaksi. Kirjassaan hän yhdistää Riihelän teoksienkin sisältämää sadutukseen liittyvää ainesta.

Karlsson on tutkinut ja kehittänyt Riihelän luomaa menetelmää jo toista kymmentä vuotta ja hänen teoksessaan sadutus viedäänkin mielestäni pidemmälle kuin Riihelän teoksissa. Karlsson muun muassa kuvailee pääpiirteittäin eri-ikäisten ihmisten sadutuksen mahdollisuutta luoden kuitenkin ennemminkin lukijalle ajatuksen siitä, että sadutusta voi soveltaa monen ikäisten parissa kuin antaen eri-ikäisten sadutukseen ikäryhmät huomioivia sadutusvinkkejä. Hänen painotuksensa säilyy siis sadutuksen perinteitä kunnioittaen nimenomaan lasten sadutuksessa.

Sadutuksen ympärille on rakennettu oma internetsivustonsa, joka kantaa nimeä Lapset kertovat ja toimivat (internetosoitteessa <http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/>). Sivusto muun muassa tiedottaa sadutukseen liittyvistä koulutustilaisuuksista. Sinne on listattu myös sadutukseen liittyvä olemassa oleva tutkimusaineisto, joka paljastaa, että Karlssonin sadutusteos on käännetty myös viroksi. Ruotsiksi sadutuksesta on kirjoittanut pro gradu tutkielman tukholmalaiseen opettajakorkeakouluun Lina Petterson vuonna 2002. Pro gradu tutkielma kantaa nimeä *Sagotering – ett metodutvecklingsarbete*. Lisäksi Riihelän teos *Mitä teemme lasten kysymyksille?* on

käännetty myös englannin kielelle. Englanniksi sadutuksesta käytetään termiä *storycrafting*.

Silmiinpistävää on kuitenkin se, ettei sadutukseen liittyvää tutkimuksellista aineistoa näyttäisi liiemmin vielä olevan muiden ikäryhmien parissa tehdystä sadutustyöstä. Tuula Steniuksen proseminaarityö Helsingin yliopistoon vuonna 2004 Hetkestä kiinni – kokemuksia aikuisten saduttamisesta erottuu muuten lapsiin ja nuoriin painottuvista tutkimuksista, mutta esimerkiksi vanhusten sadutuksesta ei näyttäisi olevan vielä yhtäkään tutkimusta. Tämä tosiasia vaikeuttaa tutkielmani lähdekirjallisuuden hakua, mutta toisaalta tutkielmallani on selvä tilaus. Koska olen huomannut sadutuksen olevan toimiva menetelmä myös ikäihmisten parissa toimiessa, minun on itse luotava havainnoistani myös tieteellisesti päteviä sekä sovellettava ajatuksiani jo olemassa oleviin tutkimuksiin ja kirjalliseen materiaaliin.

2.3. SADUTUS TUTKIMUSMENETELMÄNÄ JA -KOHTEENA SEKÄ SEN YHTEYS MUIHIN TUTKIMUSMENETELMIIN

Sadutus sopii kvalitatiiviseksi aineistonkeruumenetelmäksi, koska siinä korostetaan yksilöiden ainutkertaisuutta ja pyritään saamaan tutkittavien henkilökohtainen ”ääni” ja kokemusmaailma kuuluville. Vaikka tutkimustyyppi onkin lähtökohdiltaan kvalitatiivista tutkimusperinnettä noudattava, aineistonkeruumenetelmänä sadutus on omaleimaisempi. Aineistonkeruumenetelmän erikoisuus tekeekin sadutuksesta aineistonhankintatavan lisäksi samalla myös tutkimuskohteen.

Vaikka sadutus nimenä onkin vielä tutkimuspiireissä suhteellisen harvinainen, on minun tutkielmaani ajatellen muistettava, että sillä on monia yhtymäkohtia perinteisiin kvalitatiivisiin aineistonkeruumenetelmiin: erityisesti avoimiin haastatteluihin, elämystarinoihin ja elämänkertoihin. Sadutuksessa ja avoimessa haastattelussa on yhteisenä piirteenä se, että pääasiana ovat tutkittavan - eivät tutkijan - valitsemat teemat. Ero avointen haastattelujen ja sadutuksen välillä on siinä, että haastattelija voi esittää tarkentavia kysymyksiä, mutta sadutuksessa kysymyksiä ei tule esittää alkuunsysäävän yleislinjaisen tehtävänannon jälkeen, sillä muuten tarina ei ole rehellisesti kertojansa näköinen.

Yhteistä avoimille haastatteluille ja sadutukselle on aineiston kerääjän läsnäolon voimakas vaikutus. Vaikka saduttaja ei esittäisikään suoria kysymyksiä ja voimakkaita mielipiteitä, on hän jo pelkällä läsnäolollaan voimakkaasti tilanteeseen vaikuttava tekijä, joka ohjaa tarinoiden syntyä ja kerrontaa. Monissa aineistoni tarinoissa on jopa suoria kommentteja fyysisestä ulkomuodostani, iästäni ja persoonastani. Tarinoissa näkyy selvästi, että ne on kerrottu jollekin, esimerkiksi: ”Kuules, tytönheitukka, sinä kun olet vielä noin nuori, niin ethän sinä voi tietää, millaista silloin oli”... Lukija pystyy muodostamaan saduttajasta jonkinlaisen kuvan jo pelkästään lukemalla kerrotut tarinat.

Myös elämystarinoilla ja elämänkerroilla sekä sadutuksella on paljon yhteistä. Monet sadutettavat kertoivat fiktiivisiä aineksia, joilla oli kuitenkin yhtymäkohtia toteen – näin on monesti myös elämystarinoissa. Osa tarinan kertojista, ne, joilla dementia ei vielä ole pitkälle edennyt, pyrkivät puolestaan muodostamaan yhtenäisen, elämäkertaa muistuttavan kokonaisuuden – jopa itsekin elämäkertaa -nimitystä käyttäen. Elämystarinat ja elämäkerrat eroavat sadutuksesta siinä, että sadutettava ei kirjoita itse, vaan tarvitaan ulkopuolinen kirjuri – saduttaja.

Merkittävintä työtäni ajatellen on paitsi itse aineistonkeruumenetelmän esittely ja sen vivahteiden esitleminen myös sadutustekstien analysointi ja sen avulla löytämäni teoreettiset teemat, joita tulen työssäni käsittelemään ja samalla vastaamaan tärkeisiin tutkimuskysymyksiini: miksi sadutus on merkittävää, ja mitä vaikutuksia sillä on tarinan kertojalle, hoitoyhteisölle, omaisille ja yhteiskunnalle. Kartoitin eri analysointivaihtoehtoja ja päädyin perinteiseen teemoitteluun ja tyypittelyyn. Sadutustekstien pohjalta lähdin etsimään tarinoista nousevien teemojen yhtymäkohtia toisiinsa ja sitä kautta muodostamaan keskeisiä teoreettisia teemoja, joihin pyrin syventymään tutkimuskirjallisuuteen tukien.

2.4. DEMENTIASADUTUKSEEN LIITTYVÄÄ TUTKIMUSEETTISTÄ POHDINTAA

Dementiakodin asukkaat, joilta tarinoita keräsin, saavat esiintyä julkisuudessa. Opri ja Oleksi -koti on monella lailla uranuurtaja. Palaan aiheeseen taidegerontologisen pohdinnan yhteydessä luvussa 3. Opri ja Oleksi -kodissa toteutetaan paljon erilaisia taideprojekteja, jotka ovat saaneet median mielenkiinnon. Näin ollen asukkaat ovat esiintyneet televisiossa, asukkaiden tuotoksia on ollut esillä eri yhteyksissä, ja dementiakodista on kirjoitettu paljon. Lupa julkisuudessa esiintymisestä on saatu omaisilta. Dementiakodissa on jokunen asukas, joille omaiset eivät ole myöntäneet julkisuudessa esiintymislupaa. Näin esimerkiksi siinä tapauksessa, jos asukas on ollut elämänsä aikaisemmissa vaiheissa näkyvässä ja arvostetussa asemassa, ja omaiset eivät halua, että tätä statusta murennetaan näyttämällä sama henkilö muistamattomana ja huonokuntoisena. Näitä henkilöitä, joilla ei ole lupaa olla julkisuudessa, en ole saduttanut.

Huolimatta siitä, että sadutetut asukkaat saavat esiintyä julkisuudessa, ja heidät on näytetty tunnistettavina muun muassa televisiossa, jotkut jopa kokonimen kanssa, käytän aineistossani peitenimiä. Peitenimien käyttö on mielestäni perusteltua ensinnäkin siksi, että viime kädessä henkilön pitäisi pystyä päättämään itse haluaako hän, että hänen sanomisiaan esitellään hänen sanomisinaan. Koska dementiaa sairastavat eivät kykene tähän pohdintaan, olen muuttanut nimet. Nimien muuttamisella kun ei omassa tutkielmassani ole oleellista merkitystä, on aivan sama onko kertojana ollut Tellervo vai Hilikka, merkittävintä on mitä Tellervo tai Hilikka on halunnut kertoa sadutushetkessä ja miten hän on tilanteen kokenut. Pidän huolen, etteivät tarinat lähde hoitoyhteisön ulkopuolelle alkuperäisten kertojien nimillä.

Hallamaa ym. (2006) nostaa yhdeksi tutkimuseetiikan yleiseksi päänormiksi seuraavan: ”Älä vahingoita tutkimuksesi kohdetta” (Hallamaa 2006, 398). En halua käyttää dementoituneiden alentunutta kontrollin tasoa väärin. En esimerkiksi tahdo, että kenellekään omaisista tulisi sellaista tunnetta, että heidän omaistensa tarinoiden julkaisu oikeilla etunimillä saattaisi vaikuttaa kyseenalaisesti asukkaiden tai omaisten maineeseen. Dementiaa sairastavalla kun ei enää välttämättä ole kykyä kontrolloida kertomaansa, vaan hän saattaa paljastaa myös raadollisia totuuksia osittain jopa

sairautensa vääristämänä. Kaikista henkilökohtaisimpia otteita, jotka paljastavat varsin arkaluonteisia asioita asukkaan elämästä, en siteeraa edes peitenimien kanssa. Koen, että ne asiat on kerrottu minulle ikään kuin luottamuksellisesti ystävien kesken, eikä niitä ole tarkoitus tuoda julkisuuteen. Toki voin yleisellä tasolla mainita, millaisiin aihealueisiin tällaiset paljastukset liittyvät, mutten tällaisissa tapauksissa ota suoria lainauksia asukkaiden teksteistä.

Olen käyttänyt tutkielmani tutkimusetiikan pohjalla Arja Kuulan (2006) ajatuksia ja muun muassa seuraavat hänen kehotuksistaan pätevät omassa työssäni: Tutkija sitoutuu olemaan tutkittavilleen vaitiolovelvollinen, eikä paljasta yksittäisen henkilön sanomisia tunnistettavalla tavalla. Tutkimusaineistosta tulee häivyttää tarkat yksityiskohdat, joiden perusteella henkilö voisi olla tunnistettavissa, kuten muuttaa perheenjäsenten nimet ja poistaa ei välttämättömät eksaktit paljastukset. (Kuula 2006, 200, 227.)

Asukkaat puhuvat eri murteita, ja olen yrittänyt toistaa murreilmaisut sellaisinaan myös kirjoitettuna. Välillä se tuotti hankaluuksia, koska en ole murreasiantuntija, ja luonnollisesti olen tottunut tuottamaan tekstiä kirjallisessa muodossa oikeakielisyyden mukaan, mikä toimii osittain myös rajoittavana kahleena. Sadutuksessa ei ole tarkoitus muuttaa puhekielellä kerrottua kirjakieliseen muotoon, vaan kaikki kielioppivirheetkin tulisi jättää sellaisenaan näkyvillä. Toki murteen ja lempisanontojen avulla asukkaiden tarinat voivat olla yhdistettävissä oikeisiin kertajiin, mutta tässä tapauksessa, kun asukkailla kuitenkin on lupa olla julkisuudessa ja olen mainitsematta kaikista arkaluonteisimmat kohdat sellaisinaan, en näkisi tunnistettavuutta varsinaisena ongelmana.

Jotta tarinat palvelisivat hoitoyhteisöä, niiden tulee kuitenkin olla kertojien nimillä hoitoyhteisön sisällä. Tästä on syytä muistuttaa asukkaalle tarinantekohetkellä, eli ylöskirjaaminen ei tapahdu piilossa, vaan asukas on tietoinen siitä, että hänen sanomansa kirjoitetaan avoimesti muistiin, ja sikäli se voi kulkea eteenpäinkin. Toki siitä voi olla montaa mieltä, onko omaisilla oikeutta nähdä tarinoita vai ei. Koska omaiset ovat dementoituneen edunvalvojia, mielestäni he ovat oikeutettuja tietämään, mitä asukkaalle kuuluu. Koen, että tarinoiden näyttäminen omaisille on kuitenkin tapauskohtaista. Jos asukas puhuu todella arkaluonteisista asioista ja arvostelee

suorasanaisesti omaisia, ei ole kenenkään etu näyttää tällaisia tarinoita omaisille, eikä asukas ehkä itsekään halua sanan kulkevan omaisille asti, ellei hän sitä nimenomaan erikseen pyydä. Toisaalta etenkin niitä tarinoita, joissa asukas kiittelee omaisiaan tai kertoo arvokasta kokemustietoa sukunsa historiasta, on mielestäni erittäin hedelmällistä näyttää omaisille – en usko, että tällaisten tarinoiden näyttäminen millään tasolla voisi vahingoittaa ketään.

3. TAIDEGERONTOLOGIA MIELEKKÄÄN VANHUUDEN EDISTÄJÄNÄ

Vanhustyö ja ylipäätään ikäihmisiä koskeva ajattelu ovat tänä päivänä muutosten kohteena: on alettu ymmärtää, että hyvään vanhusten hoitoon kuuluu muutakin kuin lääkkeitä, ravintoa ja puhtautta (Hohenthal-Antin 2006, 14). Vanhusten toimintoihin liittyvä tarkastelu on myös pyritty irrottamaan pelkästä hyötyretoriikasta ja terapiadiskurssista ja laajentamaan vanhustyön ja ikäihmisiin suhtautumisen ulottuvuuksia (Hohenthal-Antin 2006, 17).

Ikäihmiset eivät ole vain passiivisia toiminnan kohteita, joiden tarpeet voidaan mekaanisesti tyydyttää, vaan ajattelevia, kokevia ja tuntevia subjekteja, joiden menneisyys ja tämän päivän tilanne ja tarpeet tulisi nähdä ainutlaatuisessa merkityksellisessä valossa. Ei riitä, että ihmisen sairaudet hoidetaan, vaan myös henkistä puolta tulee hoitaa jatkumona, eikä esimerkiksi taidetta tulisi käyttää vain terapeuttisessa mielessä ongelmien ja sairauksien poistovaikutuksiin tähdäten. (Hohenthal-Antin 2006, 17.)

Tänä päivänä puhutaan voimavaralähtöisestä ikääntymisen tarkasteluprofiilista, kuten esimerkiksi Valtioneuvoston kanslian (2004) toimittamassa Ikääntyminen voimavarana – tulevaisuusselonteon liiteraportti 5:ssä ajatus ilmaistaan: Ajatellaan, että ihmiset voivat vielä korkealla iälläkin olla tuottavia erilaisia palvelujen toteuttajia, vaikkeivät enää olekaan palkkatyössä – esimerkiksi naapuri- ja lastenhoitoavun muodossa. Usein ikääntyminen on nähty lähinnä kansantaloudellisena uhkana: kuka hoitaa suuret ikäluokat, kun ne vanhenevat sekä yhteiskuntarakenteen ”vääristymisenä”, kun vanhusten määrä nousee huomattavan suureksi, ja nuoret ikäluokat ovat pieniä. Ikääntyvät ihmiset ovat saaneet syyllisyyden leiman otsaan. Toisaalta yhteiskunnassamme kannustetaan pitkään ikään, mutta pitkäikäisiin ei välttämättä suhtauduta kunnioittavasti julkisissa keskusteluissa, kuten sanomalehtikirjoituksissa ja poliittisissa puheissa.

Voimavaralähtöinen suhtautuminen ikäihmisiin puuttuu tähän ongelmakohtaan. Tarkoituksena on myös avartaa hoitotyötä: lisätä sen mielekkyyttä ja inhimillisyyttä paitsi itse asiakkaan myös hoitotyötä tekevien näkökulmasta. Edellä mainittu ajattelu

kunnioittaa ihmisarvoa ja elämänhistorian jatkuvuutta: ihminen ei ole vanhanakaan mitätön ja toisten tiellä, vaan arvokas tieto- ja kokemuspankki, josta nuoremmat sukupolvetkin voivat saada eväitä ja iloa. Virkeyttä ja siten terveyttä edistävät pyrkimykset ovat tutkitusti suotuisat myös kansantaloudellisesta näkökulmasta, joten siten myös tämän päivän oleellista tarkastelufunktiota – hyötyretoriikkaa – ei ole täysin sivuutettu, vaikkakaan sitä ei pidetä keskeisimpänä argumentaation lähteenä.

Voimavaralähtöisen suhtautumisen lisäksi puhutaan kuntouttavasta työotteesta dementoituvien hoitotyössä:

Kuntouttava työote tarkoittaa dementoituvien parissa työskentelevien uudenlaista hoitotapaa ja -asennetta, jossa korostuvat seuraavat periaatteet: dementoituvan yksilöllisyyden tunnustaminen ja kunnioittaminen, dementoituvan itsenäisyyden tukeminen, dementoituvan jäljellä olevien, heikentyneiden ja menetettyjen voimavarojen tukeminen ja ylläpito sekä hoitotyön tavoitteellisuus, suunnitelmallisuus ja systemaattisuus. (Lundgren 1998, 13.)

Taide- ja kulttuuritoimintaa tarvitaan avartamaan hoitoajattelua. Perinteinen viriketoiminta, jota tuodaan hoitolaitoksiin valmiina, ei välttämättä anna ikäihmisille riittävästi. Hernepussien heittäly ja virsien laulanta ei saata vastata millään tavalla yksilön intressejä ja ilmaisun tarpeita. Kun lähdetään yksilön henkilöhistorian ja jäljellä olevien voimavarojen kunnioittamisesta ja tukemisesta, pystytään ikäihmiselle tarjoamaan mielekäs vanhuus, jossa on myös ns. hengenravintoa ja yksilöllisten henkisten tarpeiden huomioimista. (Hohenthal-Antin 2006, 15.)

Leonie Hohenthal-Antin on kirjoittanut väitöskirjatyönsä *Luvan ottaminen – ikäihmiset teatterintekijöinä* mikkeliäisestä senioriteatteri Kutkutuksesta, joka kuuluu Mikkelin päiväkeskuksen toimintamuotoihin. Hohenthal-Antinin sanoin: ”Kutkutus osoitti, että jos vain halutaan, ikääntyvä väestö voidaan nähdä kulttuurisesti tuottavana ja sukupolvien yhdistävänä potentiaalisena resurssina” (Hohenthal-Antin 2006, 8).

Samalla Hohenthal-Antin johdattelee ajatuksia kohti uutta tutkimuksellista polkua ja vanhuutta tarkastelevaa näkökulmaa: taidegerontologiaa. Taidegerontologiassa tarkastellaan iän ja taidetoiminnan suhteita, esimerkiksi Kutkutuksen tapauksessa

mielenkiinnon kohteena on teatteritoiminta, jonka toteuttajina ovat ikäihmiset. Hohenthal-Antin muistuttaa, ettei taidegerontologialla ole vielä virallista sanallista määritelmää. Hohenthal-Antin uskoo, että vaikkei taidegerontologia olekaan vielä käsitteenä vakiintunut, se kuitenkin avaa vanhenemistutkimukseen uusia näkökulmia. Hohenthal-Antinin ajatuksena siis on, että taidetoiminta voidaan nähdä eräänä hyvän ja henkisen vanhuuden rakennuspuuna. Hän painottaa, että haluaa huomion kiinnittyvän ikäihmisten omaan kompetenssiin, heidän luovaan voimavaraansa. Hän korostaa, etteivät ikäihmisten luovat teot saisi jäädä muilta ikäryhmiltä piiloon, vaan tärkeää olisi ikäryhmien välinen yhteistyö. Taidetoiminnan avulla voidaan myös aktivoita yhteisöjä, lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja viihtyvyyttä ja jopa ehkäistä syrjäytymistä, eli taide voi myös olla sukupolvia yhdistävä lenkki. (Hohenthal-Antin 2006, 18 – 21.)

Kutkutus kirjoittaa itse käsikirjoituksensa ryhmänä, joten se luo siten selkeästi uutta omaa kulttuuriaan. Tekstien vaikutteina ovat mukana olevien omat elämäkokemukset, joten teatterin tekeminen on myös oiva keino tarkastella elettyä elämää ja käydä dialogia sen kanssa ja aina edelleen ottaa myös yleisö mukaan dialogiin. Kutkutusnäyttelijöiden ikähaarukka liikkuu kuudenkymmenen ja yhdeksänkymmenen välillä. Suurin osa mukana olevista näyttelijöistä on yksin eläviä, useimmiten leskiä. (Hohenthal-Antin 2001, 17.)

Hohenthal-Antin (2001) toteaaakin väitöskirjassaan, että ilmeisesti yksinäisyys on ollut keskeinen tekijä sille, miksi toimintaan on tultu mukaan. Näyttelemisen kun on varsin yhteisöllistä toimintaa verraten vaikka moniin muihin päiväkeskuksen toimintamuotoihin, kuten kuvataidepiireihin. Myös yksinäisyyden ennaltaehkäisy tulisi pitää keskeisenä päämääränä suunniteltaessa vanhustoimintoja, sillä tutkitusti suomalaiset vanhukset kärsivät yksinäisyydestä verrattain paljon. Yhteisölliset taidetoimintamuodot – kuten esimerkiksi tässä tapauksessa teatteri – voisivat olla myös omalta osaltaan ehkäisemässä ikäihmisten yksinäisyyden kokemusta. (Hohenthal-Antin 2001, 17.)

Yli puolella ryhmäläisistä on ennestään kokemusta näyttelemisestä. Aikaisemmasta näyttelemisharrastuksesta on tosin vierähtänyt jo vuosikymmeniä. Näyttelemisen on saattanut esimerkiksi olla nuoruuden harrastus, mutta jäänyt perheen perustamis- ja

työkiireiden vuoksi ajan saatossa sivuun. Ryhmässä on kuitenkin myös monia sellaisia, joille teatterin tekeminen on uusi aluevaltaus – etenkin miesten kohdalla. Hohenthal-Antin kirjoittaa, että monet Kutkutuksen näyttelijöistä kertoivat kokeneensa eläkkeelle jäämisen yhteydessä tarpeen elämänmuutokselle. Monet suunnittelivat aloittavansa uuden harrastuksen, sillä eläkkeellä on aikaa toteuttaa itseään. Vihdoinkin on mahdollisuus tehdä jotain sellaista, mitä itse haluaa, eikä enää elää toteuttaakseen muiden tarpeita! Jotkut olivat ehkä joskus aiemminkin haaveilleet teatteriharrastuksesta, mutta olivat ajanpuutteen vuoksi lykänneet itseilmaisuun liittyviä haaveita eläkeikään. (Hohenthal-Antin 2001, 17.)

Myös sadutus sopii uusiin taidegerontologisiin ajatuksiin, koska se ennen kaikkea kunnioittaa osallistuvuutta sekä valinnan ja kerronnan vapautta ja on omiaan kannustamaan esteettisten mahdollisuuksien käyttöön ikäihmisten hoidossa ja virkistämisessä. Se myös pyrkii yksinäisyyden torjumiseen ja yhteisöllisyyden korostamiseen, sillä yksilölle pyritään tarjoamaan seuraa: henkilö, joka on läsnä ja kuuntelee. Yhteisöllisyyden voi käsittää myös laajemmassa mittakaavassa ottaen huomioon, mitä tarinat voivat merkitä omaisille, hoitajille, yhteiskunnalle: ne ovat samalla kannanotto, dementiaa sairastaville keino osallistua ja tulla kuulluksi, paljastaa, millainen on dementoituneen mielenmaisema.

3.1. TAIDEGERONTOLOGIAN TAIDEKÄSITYS

Taiteella on yhteiskunnassamme elitistiseltä kalskahtava maine. Tämä on seurausta korkeakulttuurisesta ajattelusta, jonka mukaan taidetta harjoitetaan laitoksissa - museoissa, gallerioissa, teattereissa, konserttisaleissa - ja taiteen tekeminen vaatii poikkeuksellisia kykyjä ja erityislahjakkuutta, joka toisilla on jo synnyinlahjana, toisilla ei puolestaan ollenkaan.

Esimerkiksi Juha Varto kritisoi kristillisen kulttuurin luomaa väärinkäsitystä, joka ei näe yksilöä kehityskelpoisena subjektina vaan ikään kuin ”Hengen” armopaloina: jollakulla on muka ollut ilo saada synnyinlahjakseen laulunlahja, toisella kädentaidot, kolmannella kielipää (Varto 2002, 99). Itsekin olen saanut kuulla taideohjaajana työskennellessäni usein tämäntyylisiä kommentteja: ”Mitä sinä minulle yrität taidetta

tuoda, en minä ole taiteellinen, en minä osaa, keskity sinä vaan taiteen tekemiseen, kun kerta itse olet taiteellinen ihminen, tai ohjaa semmosia, jotka osaavat paremmin”.

Taidetta voivat tehdä muutkin kuin ammattitaiteilijat, eikä taiteen tarvitse olla jotakin korkealentoista ja suuria taitoja vaativaa. Keskeisintä on tutustuminen omaan henkiseen kapasiteettiin, ilon ja oivallusten löytyminen sitä kautta. Merkittäviä voivat olla yhtäläillä yksilön kertomat kokemukset tai kaunis pöydänkattaus ja sen tuoma silmiä hivelevä esteettinen nautinto, eikä välttämättä perinteinen poikkeuksellisella taidolla ja tiedolla valmistettu taideartefakti.

Ellen Dissanayake muistuttaa, että esteettisen kokemuksen ja elämyksen tarve on ihmisen perustarpeita (Hohenthal-Antin 2006, 16). Hän vertaa taidetta leikkiin ja rituaaleihin. Eri kulttuureissa on hengenpitimenä kautta aikojen tanssittu, laulettu, kerrottu tarinoita, uskottu yliluonnollisiin hahmoihin ja sananlaskuihin jne. Taide on ollut oleellinen osa arkea ilman korkeakulttuurin ja suurten taitovaatimusten kahleita. (Dissanayake 1992, 44.)

Hohenthal-Antin (2006) yhtyy Dissanayaken ajatteluun ja käyttää Dissanayaken ajatuksia taidegerontologisten lähtökohtien ja taideajattelun laajentamisen perusteluna. Lisäksi Hohenthal-Antin kuvaa taidegerontologian linjaa seuraavasti:

”Sanotaan, että terve lapsi leikkii. Yhtä hyvin voisi sanoa, että ”terve vanhus leikkii ja luo”, ihminenhän on filosofi Huizingan mukaan ”homo ludens” eli leikkivä ihminen. Väitteelle löytyy nykyisinkin katetta, kun useat lääketieteen parissa tehdyt tutkimukset osoittavat taidetoiminnan vaikuttavan positiivisesti terveyteen ja terveystokokemukseen. Toisin sanoen ikääntyvien taidetoimintaa voidaan perustella myös kansantaloudellisesti. Sen avulla säästyy sairausmenoja”. (Hohenthal-Antin 2006, 17.)

Taidegerontologian ajatuksena on siis taideajattelun laajentaminen. Hanna-Liisa Liikanen (2003) on tehnyt väitöskirjan, jonka työnimi on *Taide kohtaa elämän – Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa*. Siinä hän esittelee Arts in Hospital -hanketta, joka syntyi vuonna 1990 YK:n ja Unescon kulttuurikehityksen vuosikymmenen aloitteena leviten kaikkiaan 18 jäsenmaahan. Hankkeen tavoitteena oli taiteen avulla lisätä hoitolaitosten viihtyisyyttä sekä

integroida taide- ja kulttuuritoiminta osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon hoitotyötä, kuntoutusta ja työmenetelmiä. Liikanen keskittyy tarkastelemaan sitä, miten Arts in Hospital -hankkeen tavoitteet heijastuvat itäsuomalaisten hoitolaitosten arjessa. Myös Liikanen toteaa, että projektin onnistumisen edellytyksenä ja samalla myös yleisenä tavoitteena on, että taide ja kulttuuritoiminta nähdään osaksi jokaisen elämää, tarpeita ja oikeuksia. (Liikanen 2003, 11.)

Hohenthal-Antin liittyy taidegerontologiset ajatukset myös hyötydiskurssiin, vaikkei kansantaloudellinen hyöty olekaan taidegerontologian avaintavoitteita – ennemminkin henkisen hyvinvoinnin lisääminen. On kuitenkin oleellinen lisä perustella taloudelliseen hyötyyn tähtäämättömienkin asioiden hyötyfunktioita. Esimerkiksi muistuttaa vanhusten kulttuuri- ja taidetoimintoihin liittyen - kuten Hohenthal-Antin tekee - että niillä voi tutkitusti olla merkittävä rooli vanhusten mielenterveyden ja sosiaalisten suhteiden ylläpidossa, ja näin ollen terveydenhoito- ja lääkekulut saattavat näiltä osin vähentyä vanhusten virikkeellisten toimintojen lisääntyessä. Näin julkinen valta ja keskustelu saadaan havahtumaan – toivon mukaan kuitenkin hyödyistä innostuneina myös muistakin arvoista kuin finanssipolitiikkaan liittyvistä.

Myös Liikanen etsii väitöskirjassaan perusteluita, joita voidaan käyttää myös poliittisten keskustelujen, asenteiden ja päätösten vaikuttimina. Hän löytää taide- ja kulttuuritoiminnalle neljä ihmisen hyvinvointiin vaikuttavaa elementtiä. Ensiksi taide antaa elämyksiä ja merkityksellisiä taidenautintoja. Toiseksi taiteella ja kulttuuritoiminnalla on yhteys parempaan koettuun terveyteen ja hyvän elämän kokemuksiin. Kolmanneksi taideharrastukset synnyttävät yhteisöllisyyttä ja verkostoja, jotka auttavat hallitsemaan elämää paremmin, ja neljänneksi taide lisää viihtyvyyttä ja kauneutta elin- ja työympäristöissä. (Liikanen 2003, 11, 48.)

Liikasen Väitöskirjan aloitussanat on lainattu Rafael Wardilta: ”Hoitolaitoksissa kulttuuri näyttöytyy syömisenä, pukeutumisena, hoidoissa, keskusteluissa ja sosiaalisessa elämässä. Taiteessa on suuria mahdollisuuksia ajattelun virkistämiseen: teatteri, kirjat, musiikki ja puhe antavat ajateltavaa. Juuri kulttuurin sallivuus ylittää arjen rajat. Olisi elämässä muutakin kuin hiljaa istua paikallaan.” (Liikanen 2003, 4)

Edeltävät sanat kuvaavat hyvin hoitokulttuurin ”taiteen” ja esteettisen perspektiivin moninaisuutta. Hoitoyhteisössä voidaan tehdä arkisistakin asioista merkittäviä kiinnittämällä huomiota tapaan, jolla asiat esitetään ja näytetään. Aisteja stimuloimalla saadaan aikaan erilaisia merkityksiä kuin tekemällä asiat rutiininomaisesti samalla kaavalla päivästä toiseen. Pääasia, että ikäihmiselle tarjotaan arkisten askareiden lomassa muitakin vaihtoehtoja kuin passivoituminen – etenkin jos ikäihminen ei itse pääse liikkumaan ja kulkemaan mieleistensä henkisten aktiviteettien pariin.

Hohenthal-Antin kirjoittaa, että usein vanhuksista puhuttaessa keskitytään vain fyysiseen esteettömyyteen, siihen ettei ole portaita tai kynnyksiä vanhusten liikkumisen tiellä. Toki fyysinen esteettömyys on tärkeää arjen sujumisen kannalta, mutta Hohenthal-Antinin mukaan rinnalle pitäisi ottaa myös ajatus henkisestä esteettömyydestä, jolla hän tarkoittaa sitä, että olisi tunne siitä, että ihmisellä on lupa ilmaista itseään itse parhaaksi katsomallaan tavalla, omia taipumuksiaan myötäillen. Ikäihmisiä tulisi rohkaista ottamaan käyttöön itsessään olevia luovia voimavaroja ja synnyttää uusia toimintakulttuureja (Hohenthal-Antin 2006, 22 – 24.)

Yleinen ilmapiiri ei kuitenkaan ehkä ole ikäihmisten henkistä esteettömyyttä ja uusien toimintakulttuurien syntymistä tarpeeksi tukeva. Esimerikiksi Hohenthal-Antin mainitsee väitöskirjassaan, että senioriteatteri Kutkutus oli toiminut jo monta vuotta, mutta ei siltikään oikein saanut medialta huomiota. Lehdistö ei suostunut tekemään Kutkutuksen esityksistä juttuja eikä lähettänyt kulttuuritoimittajaa näytöksiin asianmukaisista lehdistötiedotteista ja -kutsuista huolimatta. Yleisö koostuikin näin ollen aluksi päiväkeskuksen asiakkaista, vähitellen maineen virratessa myös hoitohenkilöstöstä ja sosiaalialan ihmisistä. Vielä elävät sitkeät uskomukset siitä, että esimerkiksi teatteri on vain nuorten ja terveiden maailmaa huolimatta siitä, että Suomi onkin tunnettu harrastajateatterimaa – muttei siis kuitenkaan vanhusten teatterimaa. (Hohenthal-Antin 2001, 15.)

Peter Laslett (1996) on määritellyt teoksessaan *A fresh map of life: the emergency of the third age* kolmannen iän – ajan eläkkeelle jäämisen ja varsinaisen vanhuuden välillä. Kolmannessa iässä työstä vapautuvan ajan voi kanavoida moniin tuottaviin uusiin mahdollisuuksiin, sillä monet ihmiset ovat vielä varsin virkeitä ja terveitä eläkkeelle jäädessään eliniän nousun ja terveysolojen parantumisen myötä.

Eläkeikäisillä on siis kaikki edellytykset uusien kulttuuristen toimintamuotojen syntyyn.

Hohenthal-Antin (2001) kertoo väitöskirjassaan ruotsalaisen Olof Ronströmin tutkineen tutkijatovereineen 1980-luvun puolivälissä, mitä yhä terveemmät ja pitempään elävät eläkeläiset päivittäin tekevät. He löysivät aktiivisia eläkeläisten kulttuurin muotoja, kuten seniorimatkat ja eläkeläistanssit. Aikaisemmilla vanhuspolvilla ei ollut mahdollisuutta edellä mainittujen kaltaisiin toimintoihin, joten pirteät eläkeläiset ovat itse luoneet kulttuurinsa ilman aikaisempien sukupolvien mallia. (Hohenthal-Antin 2001, 21.)

Aiemmissa polvissa asema määräsi elämäntavan, ja monilla rahvaan edustajilla ei ollut vapaa-aikaa vanhuudessa, vaan hautaan mentiin ”pellolta suoraan”, eli työtä tehtiin hamaan vanhuuteen saakka, mikäli vain mahdollista. Nyt ikääntyvä määrää ja valitsee itse elämäntapansa. Taloudelliset erot eivät ole avainasemassa eläkejärjestelmän ansiosta, vaikkakin toki niillä on vaikutusta esimerkiksi sillä tasolla, mikä on matkakohde: hyvää eläkettä nostava voi lähteä vaikka ystäväporukalla Kiinaan, mutta pienen eläkkeen saaja joutuu sen sijaan tyytymään naapurikaupungin kylpyläkohteeseen eläkeläisalennusten turvin.

Suuret ikäluokat vanhenevat. Hohenthal-Antin kirjoittaakin, että suurille, hyvin koulutetuille ikäluokille tuskin ikääntyessä riittää se, mikä riitti aiemmalle sukupolvelle (Hohenthal-Antin 2006, 15). On ennustettu, että suuret ikäluokat muuttavat ikäihmisten kulttuurisia muotoja vielä huomattavasti voimakkaammin kuin edeltäneet ikäluokat, joilla on kuitenkin jo ollut ruotsalaistutkimuksenkin mukaan seniorimatkat ja eläkeläistanssit. Suuret ikäluokat ovat tottuneet nauttimaan erilaisista monipuolisista palveluista läpi aikuisikänsä, vaikka monien lapsuuden olot olivat vielä varsin vaatimattomat. Suomi on kuitenkin kehittynyt varsin nopeasti ensin kaupungistumisen ja agraariyhteiskunnan muuttumisen myötä palveluyhteiskunnaksi ja yhä edelleen teknologisemmaksi yhteiskunnaksi. Suuret ikäluokat ovat koulutetumpia kuin edeltävät ja monet ovat keskittyneet työuran luomiseen, sillä heidän on ollut mahdollista ponnistaa mihin vain työnäkymiin lapsuuden ja nuoruuden sosioekonomisesta taustasta huolimatta.

Yhteiskunnan kehitys nimenomaan suurten ikäluokkien elämän varrella on ollut sen verran huimaa, että luonnollisesti heille on kasvanut kaikkivoipa usko ja kovat vaatimukset. He eivät varmasti tyydy makaamaan passiivisina vanhuksina vanhainkodeissa, vaan ovat jopa valmiita maksamaan siitä, että elämän mielekkyys säilyy korkeina ikävuosinakin. Monet ovat tottuneita kulttuurin ystäviä, käyneet konserteissa ja teattereissa. Nämä eivät ole enää vain eliitin harrastuksia, kuten yhteiskunnassamme aiemmin. Massana he voivat saada muutoksia aikaiseksi myös ikääntyessään. Varmasti he osaavat vaatia kulttuuripalvelujakin elämän sisältöä rikastuttamaan myös sitten kun eivät enää itse pääse helposti lähtemään iän tuomien fyysisten rajoitteiden vuoksi. Hohenthal-Antin (2006) uskookin, että 2000-luvusta tulisi ikäihmisen kulttuurisen vapautumisen vuosisata, jolloin ikäihminen vihdoinkin saavuttaa kulttuurisen tasa-arvon (Hohenthal-Antin 2006, 15). Ja taidetta on tuotava sinne, missä ihmiset ovat: taide kuuluu jokaiselle, eikä vain omalle erilliselle mukamas ”taiteelliselle” joukolle.

3.2. OPRI JA OLEKSI -KOTI

Pro graduni aineisto on kerätty taidegerontologiset ajatukset huomioivasta dementiakodista nimeltä Opri ja Oleksi, jossa on kolmetoista pitkäaikaispaikkaa, kaksi intervallipaikkaa ja kaksi päiväpaikkaa. Opri ja Oleksi -kodin vuonna 1994 perustanut toiminnanjohtaja Taina Semi on nimennyt kodin hoitofilosofian ilmaisulliseksi kuntoutusmenetelmäksi. Vakinaiseen hoitohenkilökuntaan kuuluu yksitoista sosiaali- ja terveysalan ammattilaista. Koti sijaitsee Espoon Haukilahdessa meren läheisyydessä. Vakinaisen henkilökunnan lisäksi Opri ja Oleksi -kodissa on jatkuvasti taidealojen osaajia vetämässä projekteja. Viime aikoina projektien pääpaino on ollut teatterissa. Vuonna 2006 Semi myi Opri ja Oleksi kodin Espero Oy:lle, mutta silti kodin ideologia on pyritty säilyttämään, ja Semi on jatkanut tiivistä yhteistyötä kotiin toteuttaen projekteja ja kiertäen luennoimassa ja pitämässä seminaareja kodin toimintatavoista. Semin toimiminen on siirtynyt nyt tutkimuksellisempaan ja koulutuksellisempaan otteeseen. Hänen tarkoituksenaan oli vapautua dementiakodin toiminnanjohtajan väistämättömistä taloudellisista taakoista.

Itse työskentelin Opri ja Oleksi -kodissa ensin kesän 2005 ammattikorkeakouluopintojeni harjoittelun myötä virikeohjaajan roolissa ja valmistuttuani taidekasvatukseen ja ilmaisuun suuntautuneeksi kulttuurituottajaksi myös erillisen ”Siivekkäät” -työnimeä kantaneen taideprojektin toteuttajana keväällä 2006. Kesällä 2005 kokeilin sadutustekstien keräämisen ohella monia muitakin virikkeellisiä toiminnanmuotoja, muun muassa vedin musiikki-, kuvataide-, runo- ja satutyöpajoja sekä pidin esimerkiksi sambakarnevaalit. Siivekkäät -projekti keskittyi rajatummin edeltävänä kesänä paljastuneiden vahvuuksieni ja käytännössä erityisen toimivien työmuotojen ympärille eli sadutustekstien keräämiseen sekä musiikillisten iltatuokioiden toteuttamiseen.

Taiteellisen toiminnan avulla voidaan tukea jäljellä olevia kykyjä, kiitos kulttuuritoiminnan muistia, mieltä, muistoja ja olemassaolon tunnetta vahvistavien ominaisuuksien. Itse huomasin esimerkiksi, että eräs pahasti dementoitunut nainen, joka ei kykene enää selvästi puhumaan, ilahtui valtavasti samban tanssimisesta ja sai selvästi vahvan onnistumisen tunteen. Hän oli nuorena aikuisena asunut ulkomailla, ja tiesin hänen olleen aikoinaan kiinnostunut eteläamerikkalaisesta kulttuurista. Samban rytmit palauttivat tuon kiinnostuksen tunteen, kenties veivät hänet hetkeksi johonkin koettuun nuoruuden paikkaan ja hetkeen. Oli hienoa huomata, kuinka kulttuurisella toiminnalla saatoinkin elvyttää monta tasoa yksilön psyykessä ja fysiikassakin samban askelten rytmin aktivoitua. Ja miten palkitsevaa oli nähdä kovan elämänkohtalon kokeneen ihmisen hetkellinen hyvä olo.

Toisella asukkaalla, bändissä rumpuja vuosikymmeniä soittaneella liikunnallisella miehellä, oli myös suuria vaikeuksia puheentuottamisessa, ja ongelmat turhauttavat häntä suuresti. Mutta kun hän saa eteensä bongorummun ja innostavan ohjaajan hänen kanssaan musisoimaan, hän ilahtuu aivan valtavasti. Tai jos hänen kanssaan ryhtyy heittämään kilpaa rengasta, hän silmin nähden nauttii osaamisen riemusta. Myös tämän miehen kohdalla on selvästi havaittavissa kuin taiteelliset toimintamuodot voivat tukea kognitiivisia prosesseja. Kerran bongorumuilla soittaessaan hän innostui kertomaan minulle kokemuksiaan bändivuosista kielellisesti hämmästyttävän selkeästi. Muissa tilanteissa mies oli aina ennen ollut hyvin vaitonainen eikä ollut halunnut kertoa omasta elämästään.

Virikkeellisyys tässä hoitokodissa ei ole riippuvainen vain meistä kulttuurialan projektiluontoisista ihmisistä, vaan jokapäiväisessä arjessa läsnä olevat hoitajatkin esimerkiksi laulavat asukkaalle tämän lempilaulua suihkussa käyttämisen lomassa. Täysin yllättäen joku hoitajista saattaa kaapata valssiin asukkaan, jolla ilmiselvästi tanssijalka vipattaa ja niin edelleen. Viikoittaisissa hoitopalavereissa ei puhuta vain vastatautiepidemian ongelmallisuudesta, vaan suunnitellaan, mitä kesäisen kivaa vielä voitaisiin keksiä; päätetään esimerkiksi pitää grilli- ja rapujuhlat. Asukkaiden syntymäpäiviä ja muita juhlien syitä ei myöskään ohiteta pelkillä onnentoivotuksilla, vaan vähän väliä Opri ja Oleksi -kodissa kaikuvat laulu ja nauru sekä popsitaan mansikkakakkua yhteisissä juhlahetkissä.

Hanna-Liisa Liikanen näkeekin väitöskirjassaan yleisenä ongelmana sen, että hänen havaintojensa mukaan taide- ja kulttuuritoiminta on tätä nykyä liian irrallista ja projekteihin keskittynyttä – ei vielä arkeen integroitua; näin ollen projektien vaikutuksella ei välttämättä ole kauaskantoisempia vaikutuksia (Liikanen 2003, 11, 41). Opri ja Oleksi -kodissa tämä ongelmakohta on tiedostettu, ja siksi kulttuuri- ja taidetoimintaa on pyritty sisällyttämään arkeen myös silloin, kun projekteja ei ole menossa.

Kuten esimerkkinä Opri ja Oleksi -kodista kertovat, taidegerontologia luo muutoksen haasteita vanhustyön ammattilaisille: he joutuvat päivittämään työnkuvaansa ja kiinnittämään huomiota tämän ajan ajatusten mukaisesti ennen kaikkea siihen, miten aktivoita ikäihminen osallistumaan taidetoimintaan ja näin käynnistämään hänen omat luovat voimavaransa (Hohenthal-Antin 2006, 16). Voi olla, ettei hoitohenkilöstöllä myöskään ole tarpeeksi tietämys- ja kokemustaustaa kulttuurisista menetelmistä. Liikanen kuitenkin toteaa, että tähän puutteeseen on havahduttu muun muassa lisäämällä lähihoitajien perustutkintoon vuodesta 1999 alkaen yksi opintoviikko taide- ja kulttuuriaineita ja mahdollisuus vapaaehtoiseen opintoihin. Aiemmin taide- ja kulttuuriaineet eivät kuuluneet sosiaali- ja terveysalan koulutukseen. Liikanen (2003) toteaaakin, että hoitajilta edellytetään ammatillista lisäkoulutusta, resurssien uudelleen arviointia ja nykyistä joustavampia työjärjestelyjä (Liikanen 2003, 11, 152).

Uskoisin, että myös meillä kulttuurialan työntekijöillä, joita vanhustyö kiinnostaa, voisi olla jatkossa enemmänkin työnsarkaa myös hoitohenkilöstön virikkeellisyyskoulutuksessa ja hoitolaitosten arjessa. Myös Liikanen peräänkuuluttaa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kulttuurialan työntekijöiden yhteistyötä ja tasa-arvoista työskentelyä (Liikanen 2003, 11).

4. MITÄ DEMENTIA ON?

Dementia jaetaan Suomessa lievään, keskivaikeaan tai vaikeaan dementiaan. Lievässä dementiassa kyky selviytyä arkipäivästä itsenäisesti on mahdollista. Keskivaikeassa dementiassa henkilö joutuu jo päivittäin vaaratilanteisiin, koska kykenee huolehtimaan itsestään vain sattumanvaraisesti. Tällöin hoidon ja valvonnan tarve on säännöllistä. Vaikea dementia merkitsee jatkuvaa valvonnan tarvetta.

Henkilökohtaisesta puhtaudesta huolehtiminen ei onnistu, puhe on sekavaa tai henkilö on kokonaan puhumaton. (Sulkava ym. 1994, 15 -16.)

Vähintään keskivaikeaa dementiaa sairastavia on Suomessa noin 80 000 (vuonna 2004); heistä joka toisella dementia on edennyt vaikeaan vaiheeseen. Joka vuosi yksi sadasta 75-vuotiaasta sairastuu johonkin dementiaan johtavaan sairauteen. Vaikka dementian hoito on kehittynyt viime vuosina, ei parantavaa hoitoa ole vielä käytössä. On ennustettu, että suurten ikäluokkien vanhenemisen myötä myös dementoituvien määrä tulee nousemaan voimakkaasti, joten dementoituvien hoidon kehitykseen ja laatuun on todella syytä kiinnittää huomiota myös tämä seikka silmällä pitäen. (Alhainen ym. 2004, 4.)

Dementian syyt löytyvät Alzheimer-taudista suurin piirtein noin kahdella kolmasosasta dementiapotilaista. Toinen suuri ryhmä ovat ns. multi-infarktidentoituneet. Tällöin aivojen rappeutumisesta on seurauksena toiminnallisia ja älyllisiä häiriöitä, kuten afasia – puheen ymmärtämisen ja tuottamisen häiriö, anomia – vaikeus löytää oikeita sanoja tai agnosia – vaikeus ymmärtää kuultua tai puhuttua. Myös motoriset taidot, kuten esimerkiksi kynän tai hammasharjan käyttö saattavat unohtua, jolloin käytetään termiä apraksia. (Alhainen ym. 2004, 4, Aldridge 1996, 188.)

Dementiaa aiheuttavia tauteja ja tiloja tunnetaan kolmatta sataa. Neljä tavallisinta tautia Alzheimerin tauti, vaskulaariset dementiat, Lewyn kappale -tauti ja otsalohkon rappeumasairaudet kattavat kuitenkin lähes 95 % kaikista dementiaa sairastavista. Alzheimerin taudille on tyypillistä hidas alku ja tasainen eteneminen. Ensimmäinen oire on muistin, etenkin tapahtumamuistin ja uuden oppimisen heikkeneminen.

Henkisten toimintojen nopeus ja sujuvuus heikkenevät, samoin toiminnan suunnittelu ja ohjaus. Taudin kesto sen toteamisesta kuolemaan on keskimäärin 10 – 12 vuotta. (Alhainen ym. 2004, 5-7.)

Vaskulaariset demeniat ovat aivoverenkierron häiriöitä ja toiseksi tavallisimpia dementiaan johtavia tiloja (20 %). Vaskulaarista dementiaa sairastavan oireiden luonne määräytyy aivoihin syntyneen vaurion sijainnin ja laajuuden mukaan. Etenemisnopeus on vaihteleva. Lewyn kappale -tauti on kolmanneksi yleisin demencian aiheuttaja (noin 15 %). Siinä isoaivojen kuorikerroksen hermosoluihin kertyy mikroskooppisia Lewyn kappaleita. Lewyn kappale -tauti muistuttaa Parkinsonin tautia, joka tuo jäykkyyttä ja jähmeyttä liikkeisiin. Lewyn kappale -taudille on tyypillistä myös vireystilan nopeat muutokset. Alkuvaiheessa henkilön ollessa virkeä muistitoiminnot voivat olla lähes normaalit, ja potilas kykenee oppimaan uusia asioita. Vähintään kolmasosalla kaikista Lewyn kappale -tautipotilaista on yhtäaikaista Alzheimerin tautia. (Alhainen ym. 2004, 5-7.)

Otsalohkon rappeumasairauksien oireet poikkeavat muista demencioista. Käyttöoireet hallitsevat oirekuvaa pitkään, ja muistioireet voivat tulla vasta vuosien kuluttua. Sairastuneen käyttäytyminen muuttuu estottomaksi ja tahdittomaksi. Seksuaalisesti virittyneet puheet ja teotkin ovat tavallisia. Henkilöt ovat itse usein huolettomia eivätkä tunnu oireistaan kärsivän. (Alhainen ym. 2004, 5-7.)

Itse halusin saada sadutettavieni demencian laadusta vain yleiskuvan. Ajattelin, etten lue tarkalla silmällä asukkaiden potilaskertomuksia, sillä halusin suhtautua asukkaisiin ihmisinä enkä sairaina. Hoitajan roolissa tulee tietenkin olla tarkoin perillä hoidettavien sairauksista, mutta virikeohjaajan ja taideohjaajan työssä sairauskertomuksiin ei mielestäni tarvitse keskittyä samanlaisella intensiteetillä. Toki perustosiasiat ja demencian vaikutus on oltava selvillä, jotta myös virikeohjaus olisi asukasta palvelevaa ja nimenomaan hänen kykyjään ja intressejään tukevaa. Enemmän aloin kuitenkin luottaa käytännön havaintoihini kuin potilaskertomuksiin. Työtä tehdessä huomaa nopeasti, mikä ketäkin ilahduttaa, mikä on jollekin vaikeaa tai vastenmielistä, millaisia tarpeita ja erityispiirteitä kullakin on. Myös muu henkilökunta ja omaiset antoivat palautetta tyyliin: ”Saimi oli eilen todella hyvällä tuulella. Taisi niin piristyä järjestämästäsi ohjelmasta.”

Opri ja Oleksi -kodin toiminnanjohtaja Taina Semi kertoi, että Opri ja Oleksi -kodin asukkaat eivät ole dementian vaikeusasteen mukaan suinkaan sieltä ”lievimmästä päästä” – eiväthän he muuten pitkäaikaishoitoa tarvitsisikaan. Jotkut ovat asuneet kodissa koko reilun kymmenen vuotta kestäneen sairastamishistoriansa ajan, mutta tuoreitakin asukkaita löytyy. Lisäksi sadutettujen joukossa on yksi henkilö, joka on niin sanottu intervalliasukas, eli hän asuu tyärtensä tukemana kaksi viikkoa omassa kodissaan ja sitten taas kaksi viikkoa hoitokodissa.

4.1. SADUTUS DEMENTIAHOIDON EDISTÄJÄNÄ

Hyvä hoito edellyttää, että hoidon antajia on riittävästi asiakasmäärään nähden ja että hoidon antajat ovat ammattitaitoisia ja dementoituneen ihmisen erityispiirteisiin perehtyneitä. Tärkeänä pidetään myös henkilökunnan vaihtuvuuden minimointia.

(Isola & Qvick & Viitakoski & Voutilainen 1998, 77.)

Edellä mainitussa huomioimisen arvoista on ”asiakas” -sanan käyttö ”potilaan” sijasta. ”Potilas” korostaa sairautta, mutta ”asiakas” on neutraalimpi ilmaisu, joka tukee ihmisarvon ja inhimillisyyden säilyttämistä. Näin ollen koska itse olen inhimillisyyttä ja humanisuutta korostava taidekasvattaja, en kliiniseen lääketieteelliseen ajatteluun tähtäävä henkilö, pyrin myös välttämään ”potilas” -sanaa. Koen luontevimpana käyttää sanaa ”asukas”, koska kysymyksessä on hoitokoti, jossa henkilöt asuvat vakituisesti.

Dementiahoidossa kehoitetaan omahoitajasysteemiin ja siihen, ettei ympärillä pyörisi kerralla useita hoitajia, vaan että asukas kokee olonsa rauhallisimmaksi silloin kun saa olla kahden hoitajan kanssa (Kekola & Silvander & Tähkäpää & Vanne & Viili 2004, 77). Sikäli sadutus sopii kahdenkeskisillä kohtaamisillaan myös hoitosuosituksiin.

Seuraava dementiatyötä koskeva ohje on kuin suoraan sadutuksen lähtökohta-ajatukselta:

Keskeistä on, että yksikössä työskentelevä henkilökunta pystyy antamaan hoitoa, joka perustuu dementoituneen yksilölliseen elämäntarinaan. (Isola & Qvick & Viitakoski & Voutilainen 1998, 77.)

Sadutustekstit ovat oiva muoto lisätä hoitajien tietoisuutta hoidettavien elämästä, sillä ne voivat auttaa mielekkään hoitosuunnitelman rakentamisessa. Elämäntarinnan tunteminen auttaa asukkaan kohtaamisessa sekä hänen toiveidensa, käyttäytymisensä ja puheidensa ymmärtämisessä (Kekola & Silvander & Tähtäpää & Vanne & Viili 2004, 74). Silloin kun hoitaja tuntee hoidettaviensa elämäntarinat ja kokemusmaailmat, hän osaa suhtautua hoidettaviinsa oikealla tavalla, ”vetää heitä oikeasta narusta”, ja tällöin työstä tulee jouhevampaa. Jos esimerkiksi joku asukas kertoo rakastavansa Georg Malmstenin musiikkia, ei ole suuri lisävaiva laittaa kyseistä musiikkia asukkaan huoneeseen kuuluville. Musiikki saattaa piristää asukkaan päivää niin, että hän on huomattavasti yhteistyökykyisempi ja helpommin hoidettava.

Muita dementiatyöhön liittyviä yleisohjeita on myös muistutus siitä, että jokaisella dementoituvalla ihmisellä on jäljellä toimintakykyä, ja että dementoituvan ihmisen toimintakykyä voidaan parantaa tulkitsemalla oikein hänen viestejään (Isola & Qvick & Viitakoski & Voutilainen 1998, 77).

Sadutus onkin omiaan niille asukkaille, jotka ovat vielä verbaaliseen ilmaisuun kykeneviä. Mielestäni ainut sadutuksen reunaehto on nimenomaan se, että asukas kykenee vielä ilmaisemaan itseään puhumalla. Muita kuntovaatimuksia ei ole. Sadutuksen avulla voidaan tukea asukkaan verbaalista toimintakykyä, kannustaa häntä etsimään punaista lankaa ja yhtenäisiä juonirakennelmia. Siten sadutus on myös oivaa muistijumppaa. Sadutuksessa syntyneet tarinat voivat myös auttaa hoitohenkilöstöä havaitsemaan, miten dementia on edennyt, ja missä vaiheessa sairautta ollaan menossa. Tarinoiden loogisuus ja rakenne paljastavat armottomasti sairastumisen etenemisen. Täten sadutus olisi kätevä usein toistuvana toimintamuotona, jotta pidempiaikaista kehityskulkua pystyttäisiin tarkastelemaan ja muutoksiin reagoimaan. Myös Liisa Karlsson toteaa lasten sadutukseen painottuvassa oppaassaan, että tutkitusti sadutuksen moninaiset vaikutukset tulevat esiin silloin kun sadutetaan lapsia säännöllisesti luontevana osana toimintaa (Karlsson 2003, 10.).

Dementiakodin asukkaiden sadutustekstit eivät kuitenkaan ole aina yhtenäisistä virkkeistä koostuvia, vaan mukaan mahtuu paljon myös keskeneräisiä lauseita ja ajatuskatkoksia, jotka vaikeuttavat tarinoiden viestien perillemenoaa. Mikäli sadutustekstejä siis halutaan käyttää hoitotyötä tukevana asukkaiden äänen paljastavana keinona, lukija joutuu väistämättä paikka paikoin täydentämään virkkeitä mielessään, mutta varsinainen tulkinta ei Karlssoninkaan mielestä kuulu sadutuksen luonteeseen (Karlsson 2003, 63). Huomasin, että keskeneräiset lauseet ja ajatuskatkokset sekä siten tulkinnan tarve saadaan minimoitua silloin kun asukasta sadutetaan virkeinä päivinä, sillä väsyneen ja valmiiksi kiukkuisen asukkaan kanssa ei päästä parhaaseen mahdolliseen yhteistyöhön.

Dementiahoidon oppaissa korostetaan kiireettömyyttä, kodinomaisuutta ja pientä yksikkökokoaa, mikä riitelee vahvasti yhteiskunnan säästötavoitteita vastaan. Isoissa laitoksissa asukkaat jäävät helposti suuren toimintarattaan jalkoihin, eikä heihin pystytä eikä ehditä paneutumaan riittävän henkilökohtaisesti. (Isola & Qvick & Viitakoski & Voutilainen 1998, 80 – 81.)

Pyrin dementiasadutuksella tukemaan hoitoyhteisön henkilökohtaisuuteta ja kodinomaisuutta painottavaa ilmapiiriä. Monissa hoitokodeissa järjestetään yhteisiä viriketuokioita koko porukalle, mutta ajanpuutteen vuoksi henkilökohtaiset virikehetket saattavat jäädä vähälle. Yhteisissä ryhmätuokioissa kaikkien ääni ei kuitenkaan pääse kuuluville: vahvemmat yksilöt dominoivat, eikä kaikkien toiveita ja toimintakykyä voida huomioida. Koen sadutuksen toimivana muun viriketoiminnan ohella, sillä sadutuksessa kullekin asukkaalle annetaan omaa aikaa ja osoitetaan, että ollaan kiinnostuneita. Olen halunnut tarjota asukkaille hetkiä, joissa he saivat vapaasti kertoa, mitä mieleen juolahtaa ilman ihmettelyä ja säikähtämistä.

4.2. OMAISET DEMENTIAHOIDON TUKENA JA SADUTUSTEKSTIEN KIRVOITTAJINA

Keskeistä on huomioida myös omaisten merkitys dementiatyössä. Omaiset ovat dementoituvan tukipilareita: huolehtivat käytännön asioista, antavat tietoa

hoitohenkilöstölle sekä piristävät dementoituvien päivää ja muistia vierailuillaan (Kekola & Silvander & Tähkää & Vanne & Viili 2004, 76).

Omaisille läheisen sairastuminen on kova paikka, mikä saa ääritunteetkin nousemaan pintaan. Itse esimerkiksi huomasin dementiakodissa useita tilanteita, joissa omainen lähti itkien pois. On rankkaa huomata, ettei lähisukulainen muista, ja että sairaus etenee salakavalasti koko ajan. Monet sortuvatkin dementoituvan painostamiseen: ”Etkö nyt muka muista, kyllä sinun täytyy muistaa...” Aika ajoin huomasin omaisten myös säikähtäneen mielikuvituksellisia ja sekavia puheita, mikä on ymmärrettävää ottaen huomioon läheisen tunnesiteen.

Sadutustekstit ilahduttivat monia omaisia siksi, että he huomasivat läheistensä sittenkin muistavan vielä paljon yhteisestä historiasta. Monet omaiset yllättyivät myös siitä, että dementoituvat ovat elämänsä loppumetreillä paljastaneet sadutuksen avulla sellaisiakin tapahtumia, joita omaiset eivät olleet aiemmin kuulleetkaan. Esimerkiksi eräs rouva paljasti minulle sadutustilanteessa joutuneensa melkein kihloihin sellaisen miehen kanssa, josta ei yhtään pitänyt. Hän kertoi seikkaperäisesti pakomatkastaan kesken kihlausyrityksen. Asukas toivoi erikseen, että tarina näytettäisiin hänen lapsilleen. Omaiset kokivat tarinan jymypaljastuksena ja saivat tarinan innoittamana läheiseltään vielä lisätietoa tapahtuneesta, mistä olivat hyvin kiitollisia ja ilahuneita.

Omaiset ovat tarinoissa päähenkilöitä siinä missä tarinankertoja itsekin. Hyvin monissa tarinoissa näkyy aito ilo ystäväistä ja lähisukulaisista, mikä on varmasti omaisista hyvin palkitsevaa. Dementoitunut kun ei välttämättä osaa arjessa näyttää rakkauttaan ja ilahumistaan, vaan tutulle saatetaan ehkä kiukutella pahaa oloa ja ahdistusta kaikkein voimakkaimmin. Sadutustekstit ovat siis olleet myös tapa antaa kiitosta omaisille. Sikäli sadutustekstit voivat parhaimmillaan toimia myös omaisia rauhoittavina, vaikkakin mahdollisuutena on toinen ääripää: mikäli tarinat ovat kovin poukkoilevia ja sekavia, tarinat saattavat lisätä entisestään omaisten surua ja ahdistusta läheisen sairauden etenemisestä. Tällöin ja muutenkin arkoja asioita paljastaessa on syytä pitää mielessä asukkaan oikeusturva ja miettiä onko tarinoiden näyttäminen omaisille ylipäättään oikeutettua, mutta jos asukas erikseen toivoo tarinan näyttämistä omaisille, hänen toivettaan on syytä kunnioittaa.

Muutamassa tarinassa on myös raakaa arvostelua omaisten vähäisistä vierailuista ja muusta kaltoinkohtelusta. Silti sain sadutuksesta poikkeuksetta kannustavaa palautetta omaisilta, mikä vaikutti hyvin keskeisesti siihen, että jatkoin tarinoiden keruuta ja koin sen merkittävänä. Olisi voinut olla hyvinkin mahdollista, että jotkut omaisista olisivat kieltäneet sadutuksen: dementoituva ihminen - jos kuka - on aito ja rehellinen, sillä sairauden mukana suodatuskyky ja valikointi ovat kadonneet. Toisaalta tämän voi kääntää myös myönteiseksi asiaksi, sillä suodatuskyvyn menettäminen avaa portteja mielenkiintoisten tarinoiden paljastumiselle, kuten edellä kuvaamassani esimerkissä.

5 DEMENTIASADUTUKSEN ERITYISLUONNE

Järjestämässäni sadutushetkissä asukkaat lähtivät rakentamaan omista lähtökohdistaan ainutlaatuista kokonaisuutta. Lopputulokseen luonnollisesti vaikuttaa dementoivan sairauden etenemisaste. Ennen kaikkea tarinat muistuttavat kuitenkin vahvasti siitä, että sairauden takana on tunteva ja kokeva ihminen, eikä kysymyksessä ole persoonaton potilas.

Dementoivia sairauksia sairastaville on tyypillistä, että vaikka työmuisti eli lyhytkestoinen muisti ei enää kunnolla toimikaan, pitkäkestoinen eli säilömuisti voi silti palauttaa kirkkaita muistoja lapsuuden pihapiiristä, kiperästä ensirakkaudesta – kauan sitten tapahtuneista asioista, jotka ovat vuosien saatossa hioutuneet muistojen helmiksi. On huomioitava myös kolmas muistityyppi – sensorinen eli aistimuisti – joka vastaanottaa tietoa lyhyessä ajassa, ja jonka säilytysaika on hyvin lyhyt (millisekunteja), mutta jättää kuitenkin vaikutteita mielialaan ja kokemusmaailmaan. Myös dementoituvilla on toimiva aistimuisti. (Hervonen & Lääperi 2001, 38 – 39.)

En lähde siitä oletuksesta, että dementoivia sairauksia sairastavien kertomat tarinat välttämättä olisivat eletystä elämästä. Yhtä arvokasta on mielikuvituksellisten juttujen kertominen. Monissa kerrotuissa tarinoissa fakta ja fiktio sekoittuvatkin. Mielikuvituksen mahti voi olla, kuten Dissanayake (1992) toteaa, siinä, että taiteen – tässä tapauksessa tarinankerronnan – avulla voi laajentaa kokemusmaailmaansa, ja taide voi konkretisoida haaveita (Dissanayake 1992, 44). Jos vaikka toivoisi itselleen tyttöä, voi kertoa tarinan haaveilemastaan työstä.

Tarinoissa limittyvät ja lomittuvat eletty elämä, mielikuvitukselliset ainekset ja juuri se hetki, jolloin kerronta tapahtuu. Moni mainitsee, miltä sadutustilanne tuntuu, millaisena kokee vuorovaikutustilanteen. Useat tiedostavat sairastumisestaan huolimatta asuvansa hoitokodissa ja kokevat hoitajat tutuiksi ja turvallisiksi. Jotkut jopa antavat vinkkejä siitä, kuinka hoitosuhdetta tulisi kehittää.

Tarinoiden kehysaineiksena on havaintomaailman kuvaaminen sensorisen eli aistimuistin toimiessa vielä varsin kirkkaasti. On muistettava, että tarinoiden synnyn

taustalla on voimakas kontekstuaalisuus – havaintojen yhdistyminen pitkäkestoisen muistin sisältämään informaatioon. Kuten Arnold Berleant (1995) sanoo, havaitseminen ei ole passiivista, vaan aktiivista ja vastavuoroista sitoutumista ympäristöön. Havaintoihin eivät vaikuta ainoastaan fysiologiset seikat, vaan aiemmat kokemukset ohjaavat ärsykeisiin vastaamista, vaikkakin dementoituneiden tapauksessa osa aiemmista kokemuksista on unohtunut, silti ne saattavat vaikuttaa jopa alitajunteisesti. Aistit eivät siis ole pelkkää fysiologiaa vaan yhdistyvät henkiseen kokemusmaailmaan. (Berleant 1995, 78.)

Paula Tuomikoski (1987) muistuttaa, että olemme mitä suurimmassa määrin kuuroja ja sokeita; emme usko silmiämme emmekä korviamme, vaan olemme mainonnan ja muodin manipuloituja (Tuomikoski 1987, 87) R.W. Hepburn (1987) puolestaan toteaa nykyaikaisen elämän luoneen stereotypioita siitä, mitä tunteita saa kokea ja missä muodossa. Viihteellisyyteen keskittyvä kulttuuri välittää kuvia tunteista, ja ihmiset omaksuvat ajattelutavat ja yrittävät muokata tunteensa yleisesti hyväksyttäviksi ja hillitä todellisten omakohtaisten tunteiden ja niiden merkitysten äänen. (Hepburn 1987, 211.)

Dementoituneet ovat lyhytkestoisen muistin mukana menettäneet manipuloinnin vaikutuksia ja stereotypistävän tunneajattelun kahleita. Siten he kokevat tunteet välittömämmin ja osaavat tarttua hetkeen. Näin ollen heidän havaintonsa ovat ehkä jopa merkittävämpiä kuin muun väestön. Ainakin vaikeasti dementoituneet kykenevät vastaanottamaan aistihavainnot puhtaammalta pöydältä, sillä dementiaa sairastavat elävät enemmän tämän hetken ilojen ja surujen, kauniiden melodioiden ja silmää hivelevien värien tunnelmien varassa kuin vatvomalla tunti sitten sattuneita tapahtumia ja valintoja.

Hoitohenkilökunnalla ei välttämättä ole aikaa tarjota ajattomaan läsnäoloon tähtääviä sadutushetkiä. Sadutus voisi sopia esimerkiksi harjoittelijoiden ja vapaaehtoistyöntekijöiden työnkuvaan, mutta pyrin tämän pro gradu -tutkielmani avulla löytämään perusteluja sille, miksi myös hoitohenkilökunta voisi kokea mielekkäänä raivata tilaa sadutukselle. On muistettava, että dementiaa sairastavien sadutuksella on erityispiirteitä, joiden huomioimisessa ammattitaidolla on merkitystä ja siten hoitohenkilökunnan toteuttama sadutus voisi olla perusteltua, sillä

hoitohenkilökunnalla on muutenkin tietoa dementoituvien kohtaamisesta. Itselläni oli sikäli suuri onni, että työnkuvaani kuului nimenomaan vain sadutus- ja viriketuokioiden järjestäminen, ja pystyin siis satsaamaan kaiken työaikani ja energiani asukkaiden virkistämiseen ja huolettomaan läsnäoloon.

Oma roolini hoitoyhteisön arjessa olikin taiteen yhteisöllisen aspektin välittäminen. Työhöni on kuulunut Estella Lauterin (1993) ajatusten mukaisesti omien ideoideni ja oivallusteni lisäksi vuorovaikutteisuuden ja yhdessä tekemisen voimakas korostaminen sekä kunkin henkilökohtaisen historian ja yhteisen hoitokulttuurin arvojen kunnioittaminen. (Lauter 1993, 31.)

5.1. KONTAKTI JA YHTEYS TARINANKERRONTATILANTEESSA

Yrjö Sepänmaa (1991) ajattelee, että elämä voi olla metaforinen taideteos. Tällä hän tarkoittaa sitä, että puhuttaessa elämäntaidosta elämä saa esteettisen luonteen. On mahdollista, että elämään yhdistetään sellaisia ominaisuuksia kuin tasapainoisuus, harmonisuus, järjestyneisyys ja yhtenäisyys. (Sepänmaa 1991, 52 – 53.)

Hoitotyössä ja ihmisten kohtaamisessa tarvitaan läsnäolon taitoa. Myös läsnäolo voi olla oleellinen osa taidekokemusta ja henkisten elämysten kokemista. Läsnäolollakin voi olla esteettisiä piirteitä: se voi esimerkiksi olla parhaimmillaan useita aisteja stimuloivaa, kaunista, herkistävää, koskettavaa ja mieltä avartavaa. Ajatus läsnäolon taidon esteettisestä luonteesta on sovellus muun muassa Sepänmaan esittämästä elämäntaidosta. Taideajattelun voi siis laajentaa perinteisten taiteenlajien – musiikin, teatterin, kuvataiteen ja kirjallisuuden – ulkopuolellekin ja pitää arjen kauniita – tai muuten tunteisiin ja eri aisteihin vetoavia asioita – taiteena. (Sepänmaa 1991, 52 – 53.)

Storymaking and Creative Groupwork with Older People -teoksessa painotetaan, että ihmisten vuorovaikutuksessa tärkeintä ovat kontakti (contact) ja yhteys (connection). Nämä tulisi muistaa myös, mikäli pyrkii aktivoimaan vanhuksia tarinoiden kerrontaan. Kontakti ja yhteys ovat edellytykset taitavan läsnäolon luomiselle. Kontakti on emotionaalista avoimuutta ja psyykkistä läheisyyttä. Kontakia luodaan silmillä,

äänellä ja kosketuksella. Sadutuksessa nonverbaalisen kontaktin luominen on äärimmäisen tärkeää, koska pyrkimyksenä on minimoida saduttajan puhetta, eikä saduttaja voi liiemmin turvautua sanalliseen kommunikaatioon. Yhteyttä ei voi muodostaa ilman kontaktia. Yhteyden edellytyksenä on, että päästämme toisen emotionaaliselle tasolle. (Crimmens 1998, 16 – 18.)

Tarinankerrontatilanteessa saduttajan on tärkeintä osoittaa ilmeillä ja eleillä kuuntelevansa, olevansa kiinnostunut, elävän juuri tässä hetkessä ja tätä tarinankertojaa varten (Crimmens 1998, 22). Dementiahoidon ytimenä tulisi siis olla nimenomaan yksilöllinen kohtaaminen. Yleistä on dementoituvan voimakas koti-ikävä ja kaipuuntunne. Hymy, koskettaminen, halaukset, silmiin katsominen ja ystävällinen puhe rauhoittavat kummasti. (Kekola & Silvander & Tähkäpää & Vanne & Viili 2004, 77.)

Keskeistä on löytää ja näyttää hetken ilo. Ilo luo yhteyden. Kun kuuntelija osoittaa nauttivansa tilanteesta ja iloitsevansa seurasta, asenteella on taipumus tarttua. Mikäli saduttaja tekee itse kaikkensa luodakseen kontaktia, on viime kädessä asukkaasta kiinni haluaako hän ottaa kontaktin vastaan ja luoda yhteyden. (Crimmens 1998, 22.)

Muutama epäilevä ensihetki tarinankerrontatilanteissa oli havaittavissa:

Minä en oikein ole semmonen kyky, jolta paljon asioita irti saisit. Täytyy ottaa huomioon, viitsinkö mä edes simpsuttaa kaikkia asioitani tässä.

Pyrin suhtautumaan epäilyihin luontevasti. En itsekään välttämättä heti ensimmäisenä ryhtyisi kertomaan elämäni asioista kenelle hyvänsä. Täytyy antaa aikaa, tilaa ja mahdollisuus miettiä, kokeeko tilanteen ja henkilön riittävän luotettavana henkilökohtaiseen kerrontaan. Näin ollen sadutusta ei kannata ajatella tyyliin: ”No niin, nyt tässä on vartti aikaa ennen kahvihetkeä, tässähän ennätän sopivasti saduttaa tämän Rauha -rouvan”. Tilanne ei siis saa edetä ulkoapäin tulevien aikavaatimusten tai rajoitteiden varassa, vaan hetken on edettävä alusta loppuun asukkaan ehdoilla.

Olen itse kuvannut vuorovaikutussuhdetta dementoituneisiin peili-vertauksella: Jos dementoituneelle hymyilee, hän yleensä vastaa hymyllä takaisin. Jos hänelle on tyly,

hänkin alkaa äksyillä. Oikeastaan peili -symboliikka ei sikäli ole osuva, että mielestäni dementoituneet reagoivat jopa ärsykeitä vahvemmin – tosin signaalin suuntaisesti. Eli oikeammin: jos dementoituneelle hymyilee, hän innostuu nauramaan. Jos hänelle on vaikka vain hivenen tyly, se saattaa olla jo riittävä sysäys dementoituvan voimakkaalle aggressiokohtaukselle. Tämän seikan tiedostamisen myötä olen pystynyt paremmin kiinnittämään huomiota omaan käytökseeni ja siten mukavan ilmapiirin edistämiseen. Olen pitänyt peili -metaforan mielessä myös asukkaiden kohtaamisessa sadutuksessa.

Minut koettiin sadutustilanteissa ennemmin kuuntelevana ystävänä kuin viriketyöntekijänä. Ystävyysuhde onkin mielestäni hyvä lähtökohta saduttajan roolille, sillä ystävyytähän pitäisi leimata ilo, avoimuus, tasavertaisuus, luottamus ja toisen kunnioittaminen, eikä selkeä auktoriteetti- ja statusasetelma. Sanoipa eräs asukas tarinassaan jopa seuraavan suuren kohteliaisuuden:

Minulla on mukavia ystäviä, joista sinä olet paras!

Erään toisen asukkaan silmissä työntekijäroolini unohtui jopa näin voimakkaasti:

Mut nyt mun on mentävä. En jaksa istua, kun tuo tuoli tuossa selän takana aina yllättää ikävästi. Pittäähän sitä ihmisen töitä aina välillä yrittää tehdä. Ja pitäis sunkin joskus töitä yrittää tehdä, eikä vain siinä istua ja mun höpötyksiä kuunnella.

5.2. SADUTUSTILANTEEN ETENEMINEN

Valitsin sadutettavan yleensä sillä perusteella, kuka asukkaista vaikutti olevan henkilökohtaisen seuran tarpeessa ja puheliaalla tuulella. Toisinaan sadutettavan valinta tapahtui myös hoitajien päätöksellä. Kirjasin sadutustilanteiden huomioita sisältävään päiväkirjaani esimerkkinä tilanteen, jolloin eräs hoitajista sanoi: ”Ota Kerttu sadutettavaksi, koska Kertulla on selvästi tänään harvinaisen paljon asiaa, mutta me hoitajat emme ole oikein ehtineet häntä kuuntelemaan, koska on ollut niin paljon välttämättömiä hoitotoimenpiteitä”. Joskus sadutettavan valintaan riitti yksinkertaisesti se, että saapuessani dementiakotiin joku tarrautui seuraani, enkä

hennonnut häntä johdattaa pois, vaan hyödynsin tilanteen viemällä tarrautujan sadutettavaksi. Sadutusta on hedelmällistä toteuttaa erillisessä rauhallisessa tilassa, jossa ei ole muita henkilöitä kuin saduttaja ja sadutettava. Näin ollen vuorovaikutuksen ja hetkellisyyden intensiivisyys edistävät muistin virkistämistä ja tarinankerrontaa.

Tarina kestää niin kauan kuin kertoja haluaa. Yleensä tarinat valmistuivat puolessa tunnissa tai tunnissa ja päättyivät luonnollisesti keskittymiskyvyn loppumiseen, väsymykseen tai wc-käynnin tarpeeseen. Monet myös kokivat olevansa ikään kuin minun luonani kylässä ja päättivät kerronnan siihen, että nyt kyläily on ohi, ja on aika lähteä kotiin. Joka tapauksessa on mielestäni tarinankertojan päätettävissä, milloin hän haluaa tarinansa lopettaa.

Muistiongelmista kärsiville omat tavarat voisivat toimia tehokkaana muistin aktivointikeinona sekä rauhoittajina, jotka luovat turvallisuudentunnetta muuten ehkä jopa kolkossakin hoitoyhteisössä (Isola & Qvick & Viitakoski & Voutilainen 1998, 80 - 81). Omia tavaroitakin voisi käyttää tarinoiden alkukoukkuina. Tosin tällöin ne ohjaisivat tarinoita voimakkaasti tiettyyn suuntaan. Halusin itse nimenomaan tutkia saduttajan puolelta mahdollisimman neutraaleista lähtökohdista lähtevää sadutusta, jotta todellakin dementiaa sairastavien oma kokemusmaailma ja henkilökohtainen tarinoiden kerrontatarve pääsisi oikeuksiinsa - eikä tavaroiden ja valokuvien herättämä uteliaisuus tarinankerääjässä.

Käytin tarinoiden alkukoukkuna intensiivistä kahdenkeskistä hetkeä ja jo työni toisessa luvussa esittelemääni alkuohjeistusta: ”Kerro minulle tarina; se voi olla ihan mitä vain; mitä ajattelet juuri tällä hetkellä; joitakin muistoja Sinun elämästäsi – tai vaikka satu – ihan mitä vain itse haluat kertoa.” Kokeilin myös sadutusta yleislinjaisen otsikon innoittamana. Juhannuksen aikoihin sadutetuissa tarinoissa oli ohjeistuksena seuraava: kerro tarina tai muistoja aiheesta ”Juhannustaikaa”. Vaihtelun vuoksi testasin myös sadutusta runon pohjalta. Tosin pyrin valitsemaan tietoisesti sisällöltään mahdollisimman neutraalin runon. Käytin seuraavaa Kiti Neuvosen runoa:

*Omistaa vain
omat oudot ajatukset,*

*vapauden ja kaipuun
suuret unelmat.*

*Nekin antaisi
pois
jakaisi.*

Pyrin mahdollisimman tasavertaiseen vuorovaikutukseen, tosin hiljentämään omaa ääntäni ja pysyttelemään kuuntelijan roolissa. Huomasin, että välillä on vaikeaa olla kertomiseen innoittava, hyvä ja kannustava kuuntelija, joka ei tuputa omia kommenttejaan ja kysymyksiään, sillä paikka paikoin olisi ollut mukava keskustella esille nousseista teemoista. Keskustelu ja sadutus ovat kuitenkin kaksi eri asiaa, sillä keskustelu johdattelisi tarinaa voimakkaasti, ja silloin sadutettavan ääni saattaisi hämärtyä. Monesti teinkin niin, että jatkoin tarinan valmistumisen jälkeen vapaamuotoisempaa keskustelua asukkaan kanssa minua erityisesti kiinnostaneista teemoista. Näin sain hillittyä itseni ja siirrettyä omat kiinnostukseni tarinoiden ulkopuolelle.

Sadutuksessa ideana on, että saduttaja kirjoittaa kertomuksen sana sanalta avoimesti tarinan kertojan nähden, jolloin sadutettava voi seurata, miten oma puhe muuttuu kirjoitetuksi kieleksi. Kaikki täytyy kirjoittaa muistiin, eikä virkkeitä saa muokata esimerkiksi oikeakielisiksi. Virheitä ei korjata, sillä tärkeintä on keskittyä kertojan sanomaan. Lopuksi tarina luetaan tarinankertojalle, joka voi vielä halutessaan muuttaa jotain kohtaa tai jatkaa tarinaa. (Karlsson 2003, 50 – 53.)

Asukkaat seurasivat tarkkaan kirjoittamistani ja monet kommentoivat sitä tarinoissaan:

Sinulla on niin nopea tuo kynä, että se vapisee kulkiessaan, noin se vapajaa. Lopeta jo. Kato leikkii, leikkii, se on hauskaa.

Saduttajan tulee olla seikkaperäinen ja nopea muistiinkirjoittaja, mikä vaikeuttaa samanaikaista kontaktin luomista ja yhteyden tavoittelemista. Lasten sadutuksen ohjeissa sanotaan, että välillä voi avoimesti sanoa: ”Odota hetki, en ole vielä ehtinyt

kirjoittamaan”. Lasten sadutuksessa tällaiset tauot eivät yleensä haittaa, koska kertoja voi tällöin rauhassa miettiä, miten tarina jatkuu. (Karlsson 2003, 52.)

Dementiasadutuksessa tuollaiset tauot ovat monimutkaisempia, sillä niiden aikana kertoja saattaa ennättää unohtaa jopa tarinankerrontatilanteen. Näin ollen dementiasadutuksessa kirjaajan nopeus on avainasemassa. Toki sadutusta voisi tehdä myös nauhoittamalla tarinat ja litteroimalla ne haastattelujen tapaan, mutta itse olen sitä mieltä, että muistiongelmista kärsivien tapauksessa kirjoittaminen on hyvä tapa, sillä se auttaa muistuttamaan kertojaa tuokion alusta loppuun, että tarkoituksena on saada aikaiseksi kokonainen tarina. Jos saduttaja istuisi pelkkänä kuuntelijana, dementiaa sairastava unohtaisi päämäärän: tarinan aikaansaamisen. Nauhoitusta voisi kuitenkin käyttää esimerkiksi kirjoitusta tukevana keinoina, mikäli epäilee kykyänsä nopeana kirjoittajana. Näin ollen ei tarvitsisi huolehtia siitä, jääkö jokin oleellinen kirjoittamatta, vaan tekstin yksityiskohdat voisi tarkistaa vielä nauhalta.

Dementiasadutuksen tapauksessa kirjoitettua tarinaa on hyvä lukea aika ajoin myös silloin kun tarina on vielä kesken, jotta kertojaa autetaan kokoamaan muistia ja jatkamaan tarinaa eteenpäin. Aina jos kertoja hiljeni eikä keksinyt enää mitään sanomista tai unohti selvästi tarinankerrontatilanteen kesken kaiken, luin hänelle jo kerrotun, ja siten tarina jatkui luontevimmin.

Keskeinen dementia-työhön ja sadutukseen liittyvä ohje onkin, ettei dementoituvaa saa painostaa muistamiseen, sillä muistamattomuus lisää dementoituvan ahdistuneisuutta. Jos dementoitua ei muista jotain, on syytä pyrkiä johdattelemaan tilanne pois ahdistavasta muistamattomuudesta. (Lundgren 1998, 25.)

Jos sadutettavalla sen sijaan oli jatkuvasti uutta kerrottavaa – vaikkakaan se ei olisi liittynyt aiemmin kerrottuun millään loogisella tavalla – en keskeyttänyt kerrontaa tarinanluvulla. Tarinanluvussa on oleellista huomioida dementoiva sairaus, eli jos tarinaa ryhtyy lukemaan minä-muodossa, kuten se on kerrottu, dementoitua menee sekaisin eikä tiedosta, kenen tarinasta onkaan kyse. Tällöin hän unohtaa oman tarinankerrontansa ja luulekin tarinanlukijan kertovan omasta elämästään. Näin ollen dementoituville tarina täytyy lukea sinä-muodossa tyyliin: ”Kerroit minulle, että olet syntynyt Viipurissa...”

5.3. SADUTTAJA OSANA TARINAA

Lähes jokaisessa tarinassa kertoja otti minut mukaan tarinaan. Ensinnäkin tarinoiden kohdennetusta kerronnasta huomaa, että ne on kerrottu jollekin - eli saduttajalle. Seuraavat esimerkit ovat katkelmia erään rouvan samasta tarinasta. Hän kertoi tarinassaan olevansa naimisissa Sauli Niinistön kanssa.

Minä en oo koskaan salannu ikääni rakastajiltanikaan. 7.5.22. Silloin olen syntynyt. Se oli näkyvillä kirjan avonaisessa kannessa. Se voi Sauli ottaa eron, jos näkee tän iän. Älä näytä.

Se on se Saulin käytös, mikä miellyttää. Minä en olis ikinä uskonu, että on niin hyvä mies olemassa. Minä oon oppinu, että minulle vaan kirootaan. Mutta tiedätkö, älä sinä vaan rakastu minun mieheen! Tiedätkö, kaikkein pahimpia on nuo eronneet naiset, kun ne tanssipaikeilla käy miehiin kiinni. Kyllä sinulla on järkevät periaatteet, ku sinä et varattuihin miehiin koske, vai...??! Mitenkän minä suhtautuisin, jos sinä minulta tuon Saulin veisit?!

Koska sadutettavat ovat naisia ja he kertoivat tarinoita minulle, nuorelle naiselle, mukana on paljon niin sanottuja ”naisten juttuja”, kuten rakkaustarinoita. Jos saduttaja olisikin ollut minun sijaan vaikkapa nuori mies, aiheet ja kerronta olisivat varmasti olleet erilaisia. Saduttajalla on siis hyvin keskeinen merkitys ylipäätään sille, mistä sadutettava haluaa kertoa. Välillä tunteet meinasivat kumentua myös siksi, että minut nuorena naisena koettiin uhkana miesrintamalla, kuten Sauli Niinistö -tarinassa.

Monet esittivät minulle suoria kysymyksiä, joihin vastasin. Pysin kuitenkin vastaamaan mahdollisimman ytimekkäästi ja yksiselitteisesti, jotteivät vastaukseni ohjailisi kerrontaa liiemmin. Tällöin kirjasin vastaukset suluissa näkyville tarinaan esimerkiksi seuraavaan tapaan:

Onko sinun asunto tässä? (Johanna: Ei ole, asun Kalliossa.) Ai Kalliossa! Sittenhän me voidaan tavata usein. Sellainen laulukin on kuin ”Kalliolle kukkulalle rakennan minä majani.” (jatkaa laulua) ”Tule tule, poika nuori, jakamaan se mun kanssani.” Vai oliko se sittenkin toispäin? Tyttö nuori? Kiva laulu se on.

Tunnetkos sinä sen saman miehen? (Johanna: En tunne.) Ai juu, kello on noin paljon. Mä lupasin, että yks tyttö tulis käymään mun luona pikkuasioita selvittämässä. Mä taidan lähtee tästä.

Myös saduttajan ulkoinen habitus kirvoittaa tarinoita eteenpäin voimakkaasti, ja tämä tosiasia on hyvä tiedostaa etukäteen. En kuitenkaan itse ruvennut liiemmin pohtimaan pukeutumis- ja hiustyyliäni ennalta, vaan ajattelin, että kaikki otetaan vastaan mikä on tullakseen; on luonnollista, että tarinoissa huokuu hetkellisyys ja kaikki siihen vaikuttavat tekijät – myös minun ulkoinen habitukseni. Sitä ei millään saa sysättyä täysin syrjään, eikä mielestäni ole tarvekaan. Koska dementoituvan suodatuskyky on kadonnut, monissa tarinoissa saduttajaan liittyvä kommentointi on hyvin suoraa:

Naurattaa, kun sinua vain kattelen. Hassu olet. Naurettava olet.

Kyllä sinullakin höpsö muoti on. Muuttaa pitäis.

Missä kengissä sä olet tänään ulkona liikkunu?! Noissa likaisissa saappaissa?! Sinäkin muka olevinaan hieno tyttö! Hyvät on saappaat, mutta pilalla kurasta. Voi meidän tyttörukkaa!

6. MILLAISIA OVAT DEMENTIAKODIN ASUKKAIDEN KERTOMAT TARINAT?

Opri ja Oleksi -kodin asukkaat kertoivat minulle tarinoita ennen kaikkea mukavista asioista. Monet lähtivät etsimään vastausta siihen, mikä heitä ilahduttaa, mistä he pitävät, mikä on hauskaa, mitä on mukava tehdä tai kuvaillen iloisia muistoja ja tapahtumia sekä mieluisia ihmisiä. Mukavien asioiden kertominen oli monen kohdalla selvästi tietoisista ja usealle itsestään selvä valinta, kuten eräs rouva asian sanoiksi puki:

Tietysti semmosista mukavista asioista haluaisin kertoa.

Muutaman kertojan kohdalla minulle tuli tunne, että kertojat juttelivat kivoja miellyttääkseen minua: mukavista asioista kertominen tarkoitti ikään kuin samalla, että he suhtautuvat positiivisesti järjestämäni hetkeen. Toisaalta asukkaat halusivat ehkä jättää tarinoiden lukijoille positiivisen lukukokemuksen ja valoisan kuvan itsestään ja elämästään. Tällaiset tekijät liittyivät havaintojeni mukaan sellaisten henkilöiden kerrontaan, joilla dementia oli vasta alkuvaiheessa, ja siksi heillä oli vielä resurssit kontrolloida enemmän kertomistaan. Tällainen kerronta liittyi mielestäni esimerkiksi intervalliasukkaaseen, joka pystyi vielä asumaan kaksi viikkoa kotona kahden hoitoviikon jälkeen.

Mitä nämä mukavat asiat sitten ovat, joista asukkaat mielellään kertoivat? Lähes kaikkien tarinoissa puhutaan lapsuudesta ja nuoruudesta: ehkä aika on kullannut muistot, kuten usein jopa kliseisen karrikoiden puhutaan, tai sitten lapsuus ja nuoruus vaan ovat todellakin tarinoiden kertojien mielestä elämän parasta aikaa. Keskeinen syy lapsuuden ja nuoruuden kuvaamiseen on siinä tosiasialla, että dementiaa sairastavat muistavat lapsuuden ja nuoruuden kokemukset parhaiten usein vielä toimivan säilömuistinsa ansioista ja siksi, koska vanha ihminen on ennättänyt kertaamaan lapsuuden ja nuoreen asioita elämänsä varrella lukuisia kertoja. Monissa tarinoissa kuvaillaan lapsuudenkodin pihapiiriä, siellä eläneitä perheenjäseniä ja sukulaisia, ensisijaisesti heidän hyviä luonteenpiirteitään. Tarinoista henkii rakkaus ja lämpö, vaikkakin sivulauseissa saattaa olla mainintoja muutamista negatiivisista tosiasioista. Hämmästyttävän moni esimerkiksi kertoo isän tai aviopuolison alkoholin

liikakäytöstä ja mainitsee hyväksi mieheksi ennen kaikkea sellaisen miehen, joka ei alkoholia käytä. Silti kertojat puolustavat alkoholia paljon käyttänyttä lähiomaistaan ja etsivät hyviä puolia, jotka ikään kuin korvaavat negatiivisen tosiasian.

Yksi syy siihen, että asukkaat kertoivat paljon nuoruudesta voi luonnollisesti olla myös se, että he näkivät edessään minut, saduttajan, parikymppisen nuoren naisen, ja minun läsnäoloni vaikutti siihen, että nuoruus nousi parhaiten mieleen. Dementoivia sairauksia sairastaville on muutenkin varsin tyypillistä se, että he kuvittelevat itse olevansa nuoria parikymppisiä, ja tämän huomasi myös muutamasta jo varsin dementoituneen tarinasta, kuten seuraavasta lausahduksesta:

Mie olen vähän siua vanhempi.

Melkein jokaisessa tarinassa puhutaan kauniista lauluista tai runoista. Tälle löytyy selvä syy minusta, saduttajasta. Koska roolini kyseisessä dementiakodissa ei ollut vain saduttaja, vaan myös muun muassa laulaja, laulattaja ja runonlausuja, minusta tuli asukkaille mieleen pitämäni muut tuokiot ja niiden sisältö. Tämä seikka puoltaa ylipäättään viriketoiminnan tarpeellisuutta dementiakodin arjessa. Vaikka asukkaat eivät tiedollisesti enää vaikuttaisi oppivan uutta ja muistavan vähän aikaa sitten tapahtuneita, viriketuokiot saattavat olla niin voimakkaita kokemuksia, että ne jättävät pysyvempiäkin jälkiä kuin vain mukavan olon juuri tuokion hetkenä.

Kertojat yhtä lukuun ottamatta olivat varsin tietoisia siitä, että juuri minä olen se, joka myös muita viriketuokioita pitää. Yhdessä joukosta erottuvassa tarinassa minun ääneni ja ulkonäköni sai asukkaan yhdistämään ajatuksensa pitämiini runotuokioihin, mutta hän ei silti osannut yhdistää minua tuokioiden pitäjäksi. Oli vaikea olla neutraali kuuntelija, kun rouva kertoi selvästi minusta kuin ulkopuolisesta henkilöstä. Yhtäkkiä kesken kerronnan hän tajusi minun olevan nuori nainen, jonka tuokioita hän kovasti kehui, mutta sitten hän taas unohtikin kyseisen havaintonsa ja rupesi jälleen puhumaan minusta kuin olisin joku ulkopuolinen, ja että minunkin pitäisi päästä kuuntelemaan hyvin lausuttuja runoja.

Kohta se taitaa tulla se runonlausujakin tänne – semmonen nuori nainen, punainen leninki päällä. Ja se lukee niitä hyvin hyvin! Hyviä runoja se aina lukee. Niitä minä nautin kuunnella – ihan tälleen silmät kiinnitysten.

(haukottelee) Tiesitkö muutes: haukotus tarttuu. Kato, kun mulla on suu auki! Kohta on sullakin.

Se kun vähän lähestyy tuo ilta, niin kohta saattaa se tyttö tulla tänne taas lukemaan uusia runoja. Illalla on se runonlausunta-aika. Varsinkin silloin, kun paikalla on semmoset lausijat, jotka lukee niitä työkseen, niin silloin on hieno kuunnella.

Hei muuten, ohhoh. Kylläpä minä nyt höpisen. Sillä lausujalla on samanlainen ääni kuin sinulla! Ette kai työ ole se sama?! Olettekos työ se runonlausuja?! Sinäkös se olitkin! En minä osannut yhdistää. Sinulla on erilaiset vaatteet ja jotenkin outo kampaus. Ne menee sitten kaikki sinun vapaa-ajat täällä runoja lausuesssa. Sitä on muutes olemassa semmonen työväentalo, missä runoja myös lausutaan.

Minua rupee ihan nukuttamaan. Toivottavasti ei nukuta silloin, kun ne alkaa niitä runoja lausumaan. Mä haluaisin ne kuulla. Yhteen aikaan ne viime vuonna lausui niitä iltaisin. Ne ei ole vielä alkanu lukee niitä, joita ne työkseen lukee. Kohta ne varmasti aloittaa. Pitää mennä kuuntelemaan.

Kaikki ei muuten tykkää lukea. On niitä semmosiakin ihmisiä, vaikka niillä on aikaa, niin ei ne lue.

Mut hei, mennään nytten sinne, missä niitä runoja lausutaan. Minä haluan ehtiä sinne ajoissa

Muutama tarina erottuu joukosta. Näiden tarinoiden kertojat olivat tarinankerrontahetkellä varsin virkeitä ja hyväkuntoisia. He eivät halunneetkaan kertoa mukavista muistoista, vaan ryhtyivätkin kuvaamaan kiperiä tilanteita, jotka ovat saattaneet vaivata mieltä vuosikymmeniä. Eräs asukas esimerkiksi antaa viitteitä seksuaalisesta hyväksikäytöstä sekä kuvailee hetkeä, jolloin hänen lapsensa jäivät lumivyöryn alle.

Eräs asukas, jolla oli muutenkin tapana yrittää omia minut viriketuokioissa ja hoitokodin yhteisissä tiloissa, ei muutamana kertana odottanut, että hänet viedään erilliseen tilaan sadutettavaksi: ”Nyt Johanna, hae kynää ja paperia ja kirjoita ylös, mitä minä sanon.” Ja minähän tottelin, koska asukkaita virkistääkseni ja heidän tarpeita palvelleeksenihan minä työskentelin. Tällä tavoin alkaneet sadutustekstit olivat täysin erilaisia kuin muut. Kyseinen rouva ei halunnutkaan kertoa tarinaa vaan vinkkejä luettelomaisessa muodossa. Hän myös päätti itse, miten tekstit otsikoidaan, ja että vinkit tulee numeroida. Tällä tavoin saivat alkunsa rouvan antamat miestenisku- ja muotivinkit. Vinkit oli suunnattu nimenomaan minulle. Niistä huomaa, että asukas tiesi, että pidän laulamisesta ja muisti muutenkin paljon asioita minusta: muun muassa sen, että olin joskus sanonut työskenteleväni myös opettajien sijaisena ja opiskelevani taidekasvatusta. Vinkeissä on selviä yhtymäkohtia perinteisiin sukupuolirooleihin ja rouvan ikäisten ihmisten ajattelu- ja arvomaailmaan, mikä on monilta osin ristiriidassa nykyajan menon kanssa sekä todennäköisesti viitteitä rouvan omista kokemuksista. Vinkit kuitenkin muistuttavat, etteivät dementoituneet ikäihmisetkään ole täysin tästä ajasta ulkona.

MIESTENISKUVINKIT SALMELTA (84 v.) JOHANNALLE 18.4.2006

1. Lopeta miesten katseleminen! Liian pitkään ei saa katsella, vaan heti, kun on hyvä mies, pidä huoli, että se on sinun. Vanhapiikaa ei kukaan enää huoli. 25 on vanhanpiian raja.
2. Mitä vanhempi mies, sitä parempi. Mutta älä mitään ukon turjaketta kuitenkaan ota.
3. Älä puhu itsestäsi, ennen kuin kysytään. Sitten, kun kysytään, ole keskustelutaitoinen, seurallinen ja hymyileväinen.
4. Älä paljasta olevasi taiteilija. Sanot olevasi PELKKÄ opettaja. Taiteilijat ovat epämääräisiä.
5. Älä laula miehelle! Paitsi kerran vuodessa: ”Sua vain yli kaiken mä rakastan”. Jos laulat useammin, menee liian imeläksi.
6. Esitä fiksua. Opettele jokin yksi tieto ja mainitse se miehelle, niin saat tehtyä vaikutuksen. Mutta mainitse vasta sitten, kun sinulta kysytään.

7. Pysy riittävän kaukana miehestäsi. Siinä ei saa roikkua. Sitä ei saa kyhnyttää eikä kutittaa liiaksi asti.
8. Äläkä ryhdy seksin vonkaajaksi tai suostu vongattavaksi.
9. Jos mies käy vieraissa, anna käydä. Ole kuin et tietäisi mitään. Pistä välit poikki siihen naiseen, mutta älä mieheesi. Kyllä sitä miestä rupee harmittamaan, kun välit on sinulta menny sen naisen kanssa, niin se jo saa miehen lopettamaan vehtailut.
10. Kihlajaiskampaus ei saa olla mytty, vaan kampaajalla laitettu juhlanuttura. Miehet katselee vaan nättejä ja nätistä laitettuja naisia. Ei riitä, että on nätti, jos hiukset on miten sattuu.
11. Muista pitää hiuksesi vaaleina.
12. Kihlajaisvaatteiden on oltava iloiset, muttei liian iloiset – ei minihametta.

SALMEN (84 v.) MUOTIVINKIT JOHANNALLE 2.5.2006

1. Mikä se tommonen tyttö on, jolla on hiukset silmillä?! Ei se oo muotiakaan. Hiukset pois silmiltä! Hiukset ei saa tehdä silmälle kiusaa. Varmasti ne tekee silmän kipeeks, kun niin tuossa roikkuu.
2. Letille tukka pitäs panna, niin ei tartte niskojakaan heitellä. Letit kahelle puolelle. Ja laita oikein nätit rusetit. Ei ne tarvii leveät olla, mutta nätit. Lettejä voi pitää myös nuoret neiti-ihmiset. Ne on niillekin muotia.
3. Onko sulla puhelin korvassa? Tänä päivänä pitää olla. Eikä yks puhelin vielä riitä. Aina pitää olla tavoitettavissa.
4. Älä ainakaan minihametta pistä.
5. Sininen sopii aina vaaleelle.
6. Mutta kyllä siihen siniseenkin kyllästyy. Välillä ruskeaa, kahvinruskeaa. Mutta ei liian tummaa ruskeaa.
7. Violetti on hyvä mekonväri silloin, kun juhliin olet menossa
8. Punasta mekkoo ei saa pitää, muuten on liian aatteen tyttö näin vapun aikaan. Mutta punainen pusero saa olla, kunhan ei liian usein.
9. Silloin kun mieleistä vaatetta löytää, sillo pitää ostaa. Ei pidä mennä itkemään sen jälkeen, kun toiset on vieny.

10. Mustaa älä laita, ennen kuin tarviit tosiasiassa. Sinullekaan se ei käy, kun olet nuori ihminen. Se tekee surua sinun mieleen.
11. Kyl sä tiedät, mikä on muotia, kun näet maailman naisia.
12. Kyl sinullakin höpsö muoti on. Muuttaa pitäs.

6.1. MITEN TARINAT RAKENTUVAT, JA KUINKA KERRONTA ETENEE SADUTUSKERTOJEN MUKAAN?

Jo pitkälle edenneille dementiatapauksille oli tyypillistä, että asukas unohti tarinankerrontahetken. Hän alkoikin puhua niitä näitä - kuin kyseessä olisi normaali juttelutilanne - eikä yrittänytään luoda yhtenäistä juonirakennelmaa. Tällöin asukas keskittyi vain aistihavaintojen ja tuntojensa kuvaamiseen ja mukana saattoi olla silkkaa mielikuvituksen tuotosta. Toteamukset eivät liittyneet millään lailla edellisiin, ja lopputuloksena oli kooste mitä erilaisimmista virkkeistä:

Täällähän onkin neljässä lampussa valot. Ei mistään erehdy. Kivan näköinen ilima. Ei tuule. Ei mikään liiku. Sinähän kirjoitat noin ison kasan asioita. Jaa...

Ne asukkaat, joilla dementia ei ollut vielä kovin pitkällä – esimerkiksi intervalliasukas – kykenivät loogiseen kerrontaan: tarina etenee sujuvasti, ja sitä on helppo seurata. Tällaiset asukkaat jopa saattoivat muistaa, mitä olivat edellisessä sadutushetkessä kertoneet ja pyrkivät seuraavalla kerralla kertomaan eri asioita – ja saattoivat antaa tarinoissa viitteitä tyyliin ”Tästä minä jo viimeksi kerroinkin”.

Monissa tapauksissa kuitenkin kerronnan tyyli vaihtelee rajusti tarinan kulun aikana. Ensin tarina saattaa edetä varsin loogisesti ja siitä huomaa, että kertoja on todellakin ollut tietoinen tarinankerrontahetkestä ja pyrkii ikään kuin aktivoimaan muistiaan ja jäsentämään kerrontaansa tietoisesti. Tarinan edetessä ajatus saattaa poukkoilla. Esimerkiksi eräs rouva alkoi kertoa juhannuksesta, mutta yhtäkkiä tarinaan tuleekin mukaan paikalle saapunut joulupukki.

Mikäli asukas jatkoi kerrontaa varsin pitkään, mukaan tuli entistä useammin kommentteja itse sadutushetkestä. Kesken loogisen tarinanomaisen kerronnan saattoi

esimerkiksi tulla huomio siitä, miten ihmeessä minä jaksan kirjoittaa kaiken muistiin, ihmettelyä käsialani erikoisuudesta tai nopeasti kirjoitustyylistäni. Vielä varsin alkuvaiheessa dementiaa olleet tai virkeän päivän omanneet osasivat silti palata aiemmin kerrottuun. Moni kuitenkin ”joutui hakoteille” ja alkoikin kuvailla niitä näitä: säätä, huoneen miljöötä ja minun läsnäoloani, eikä enää päässyt kiinni aiemmin kerrottuun tarinaan paitsi siinä vaiheessa, kun lopuksi luin kerrotun tarinan uudelleen, jolloin se saattoi ikään kuin alkaa uuteen kukoistukseen välin hapuilun ja tässä ja nyt aistihavaintojen kuvailun jälkeen.

Jotkut asukkaista kertoivat ensimmäisenä sadutuskesänä varsin selkeitä ja todenmukaisia tarinoita ja tiesivät tarkalleen ikänsä ja asuinpaikkansa dementiakodissa sekä muistivat pikkutarkkoja tosiasioita myös minun elämästäni, joita olin viriketuokioiden yhteydessä kertonut. Näin esimerkiksi ensimmäisenä sadutuskesänä saapunut uusi kodin uusi asukas, jolla dementia oli vasta etenemässä. Lähes vuoden päästä sama asukas kuvitteli olevansa huomattavasti nuorempi: nainen, jolla on pieni lapsi, ja joka on vastikään avioitunut. Tarina ei kuitenkaan sukeltanut suoraan entisajan nuoruuden maailmoihin, sillä puolisona oli kukapas muu kuin sillä hetkellä varsin ajankohtainen poliittinen henkilö, Sauli Niinistö. Muuttunut tarinankerronta paljastaa armotta sairauden salakavalan etenemisen.

Suurimmassa osassa tarinoista kerronnan eheys ja tyyli ovat kutakuinkin pysyneet samana sadutuskertojen edetessäkin – tai ainakaan kehityskaari ei ole niin selkeä kuin tässä yhdessä tapauksessa. Joukossa voi olla loogisempia tarinoita, ja jos saman henkilön tarinoita ryhtyy tarkastelemaan, on selvästi erottuvissa, milloin kertojalla on ollut virkeä päivä, milloin huonompi – positiivista tarinoissa kuitenkin on, että huonompien päivien jälkeenkin tulee yleensä virkeitä päiviä, eikä dementia siis oikeassa ympäristössä ja hoidossa ole suoraviivaisesti tuhoava sairaus, vaikkei siihen varsinaista parantavaa hoitoa olekaan keksitty.

Suurin osa tarinankertojista - koska kyseessä on suurimmaksi osaksi vähintään keskivaikeasti dementoituneita - eivät muistaneet aiemmin kertomiaan tarinoita ja näin ollen aloittivat aina uuden sadustilanteen puhtaalta pöydältä, jolloin yhden henkilön kaikki tarinat saattavat olla hyvin samanlaisia

6.2. MITEN VAPAAT TARINAT, ANNETUN OTSIKON POHJALTA KERROTUT JA RUNON INNOITTAMAT TARINAT EROAVAT TOISISTAAN?

Tarinoista huomaa, ettei lopputulos oleellisesti eroa, vaikka tehtävänanto olisikin ollut erilainen. Tämä seikka yllätti minut. Uskoisin, että edellä mainittu on nimenomaan dementiasadutukselle tyypillistä, sillä dementoitunut henkilö unohtaa nopeasti tehtävänannon, eikä se näin ollen toimi pidempikestoisena tarinaa ohjailevana nuorana. Jos dementoituneelle antaa otsikon, hän saattaa aloittaa tarinankerronnan otsikkoon liittyvillä kuvauksilla. Tarinan edetessä otsikko kuitenkin unohtuu, ja sadutettava kertoo laajasti, mitä ylipäättään haluaa kertoa. Sama päti myös runon pohjalta kerrottuihin tarinoihin. Ensin asukas kertoi mielipiteensä runosta ja sitten rupesi puhumaan kaikkea muuta; toisaalta tämän mahdollisti Kiti Neuvosen runo, joka on sisällöltään ja aiheeltaan väljä, eikä siis voimakkaasti ajatuksia tiettyyn suuntaan ohjaava.

Ensimmäisenä sadutuskesänä vasta kokeilin, voisiko dementia kodin asukkaiden sadutus toimia. Tällöin toiminnanjohtajan kanssa keskusteltuani epäilimme, että otsikko/kuva/runo tms. olisi hyvä olla siitä syystä, että dementoituneet ehkä tarvitsevat jonkin alkusykäyksen, jonka ympärille muistia lähdetään aktivoimaan, ja josta olisi helppo lähteä liikkeelle. Kun tarinoita alkoi kertyä, tajusin, että ne olivatkin varsin kaukana otsikoista - myös vielä virkeillä ja hyväkuntoisilla asukkailla. Aloin epäillä, olisiko sittenkin järkevintä antaa dementia kodin asukkaille vapaasti tilaisuus kertoa ihan mitä he juuri sinä hetkenä haluavat ilman mitään otsikkoa, kun kerta otsikolla ei näyttänyt olevan mitään oleellista vaikutusta. Näin päästäisiin parhaiten myös sen jalanjäljille, millainen ylipäättään on dementoituneen oma mielenmaisema ilman minkäänlaisia ohjailuja, eikä tarinoiden alkua ”sotkisi” kommentit runosta tai väkisin väännetyt otsikkoon liittyvät kommentit.

Kun minut lähes vuotta myöhemmin seuraavana keväänä pyydettiin Opri ja Oleksi - kotiin toteuttamaan Siivekkäät -työnimeä kantanutta sadutusprojektia, päätin unohtaa otsikon. Vaikka jätin otsikon pois, tarinoiden aloitus ei tuntunut asukkaista vaikealta. ”Kerro minulle tarina, ihan mitä vain haluat kertoa, vaikka miltä sinusta nyt tuntuu tai mitä mietit.” Tämä ohjailu riitti varsin hyvin, ja tekstiä alkoi tulla.

Luulen, että syy siihen, miksi asukkaiden oli helppo ruveta puhumaan minulle ilman tarkkaa tehtävänantoa, oli se, että tiiviin projektin aikana olin muutenkin heidän kanssaan paljon tekemisissä, ja monelle olin tuttu jo edelliseltä kesältä. He oppivat tunnistamaan minut tutuksi ja luotettavaksi henkilöksi. Täysin uudelle ja vieraalle ihmiselle kertominen olisi varmasti vaikeampaa, tällöin jokin etäännyttäjä, kuten runo tms. voisi toimia myös jäänmurtajana. Mielestäni ennen sadutushetkien järjestämistä kannattaisi käydä vähintäänkin asukkaita jututtamassa ja tutustumassa hoitoyhteisön arkeen, mikäli ei kuulu hoitokodin ”vakiokalustoon”. Näin sadutustilanne tuntuu asukkaista yhtä luonnolliselta kuin mikä tahansa muukin juttelu kodin seinien sisällä.

Yhdelle uudelle asukkaalle vapaamuotoisen tarinan kertominen oli vaikeampaa. Kyseinen asukas ei ollut hoitokodissa ensimmäisenä työskentelykesänäni. Jossain vaiheessa syksyn tai talven kuluessa hän oli kuitenkin tullut hoitokotiin. Kun minä keväällä saavuin pitämään sadutushetkiä ja musiikkituokioita, hän ei ollut nähnyt minua aiemmin. Muutaman yhteisen musiikkituokion jälkeen vein rouvan sadutettavaksi. Käytin hänelle samaa tehtävänantoa kuin muillekin. Mutta rouva ei alkanutkaan puhua mitään. Hän vain katsoi minua pelokkaasti pyörein silmin. Tajusin, että olin hänelle liian vieras henkilö: hän ei tuntenut oloaan kotoisaksi minun kanssa kahden, enkä näin ollen saisi häntä kertomaan asioitaan toimitta. Ryhdyin kertomaan rouvalle jotain itsestäni, kerroin, mitä olen hoitokodissa tehnyt, ja että olen kerännyt muiltakin asukkailta tarinoita, ja että olisi kiva saada häneltäkin jotain. Vähitellen rouvan kasvoille ilmestyi pieni hymynpoikanen, ja hitaasti mutta harkitun huolellisesti hän alkoi kertoa itsestään ja elämästään.

7. SADUTUKSEN KAUTTA ESIIN NOUSEVA HILJAINEN TIETO

Hiljaisesta tiedosta on tullut lähes tämän päivän länsimaisen yhteiskunnan muotitermi. Erityisesti yritys- ja talousmaailmassa, jossa tehokkuuden tavoittelu on olennaista, on tärkeää, että jokaisen osaaminen, voimavarat ja asiantuntijuus saataisiin maksimaaliseen käyttöön. Hiljaisella tiedolla on kuitenkin myös muita kuin taloudellisia ulottuvuuksia. Se liittyy voimakkaasti inhimillisiin ominaisuuksiin ja ihmisten kanssakäymiseen yleensäkin. Hiljaisella tiedolla tarkoitetaan sitä tietämistä ja osaamista, joka on piilossa pinnan alla, jota ulkopuolinen ei äkkipäätänsä näe, jota asianomainen itse ei ehkä kykene mainostamaan ja tuomaan esille ainakaan sanallisessa muodossa. (Nurminen 2000, 11.)

Käsite ”hiljainen tieto” (englanniksi *tacit knowledge*) on peräisin tieteenfilosofi Michael Polanyiilta. Hän näkee, että ihmisillä on kahdenlaista tietoa: hiljaista tietoa ja eksplisiittistä - käsitteellistä - tietoa (*explicit knowledge*) eli fokusoitua tietoa (*focal knowledge*). Eksplisiittinen tieto on formuloitua tietoa, joka voidaan ilmaista esimerkiksi teksteinä, karttoina tai matemaattisina kaavoina. Hiljainen tieto puolestaan on formuloimatonta tietoa, jota ihminen ei noin vaan pysty ilmaisemaan tai muotoilemaan. Polanyi korostaa, että hiljainen tieto erottuu eksplisiittisestä tiedosta myös prosessiluontoisuudellaan. Polanyi tähdentää, että hiljainen tieto täydentää eksplisiittistä tietoa, sillä sen avulla tiedämme, onko eksplisiittinen tieto totta. Olennainen ero kahden tiedon muodon välillä on, että eksplisiittistä tietoa on mahdollista arvioida kriittisesti, mutta hiljainen tieto ei ole samalla tavalla reflektoitavissa. Polanyin pääväitteitä liittyen hiljaiseen tietoon on kuuluisa lausahdus: *We know more than we can tell* – ”Tiedämme enemmän kuin pystymme kertomaan”. (Polanyi 1983, 4, 13, 19.)

Hiljaisella tiedolla on hiljaisuuden tutkija filosofian tohtori Hannele Koivusen (1997) mukaan merkittävä asema erityisesti hoitotyössä:

Hiljainen tieto on hoitoyhteisöjen keskeinen henkinen pääoma. Se muodostuu koko yhteisön yhteisestä ja sen jäsenten yksilöllisestä osaamisesta, tiedoista ja taidoista.

Yksilöiden välillä hiljainen tieto sosiaalistuu sekä tulee yhteiseksi omaisuudeksi ja pääomaksi suoraan. (Koivunen 1997, 75.)

Kulttuuri vaikuttaa siis vahvasti siihen, että hiljaista tietoa ylipäättään syntyy, eikä se pääse yleiseen tietoisuuteen. Kulttuureissa on omat ilmaisun erityispiirteensä, avoimuutensa, sulkeutuneisuutensa, arvostuksensa ja tabunsa. Kukin ihminen peilaa kokemaansa omasta perspektiivistään, ja etenkin jos yksilö kokee ajatustensa ja tuntojensa sekä ympäröivän kulttuurin välillä ristiriitaisuuksia, oma ääni ei pääse kuuluville. Näin ollen yksilöille voi muodostua saman kulttuurin sisällä myös keskenään varsin erilaisia painottunutta hiljaista tietoa. (Polanyi 1983, 5.)

Kulttuurilla voidaan tarkoittaa tässä yhteydessä ylipäättään laajemmin ympäröivää yhteiskuntaa tai sen sisällä toimivia yhteisöjä ”omia pieniä kulttuureitaan”, kuten vaikkapa juuri hoitoyhteisöjä, kotia, koulua, harrastusryhmiä ja työpaikkaa.

Dementiakodin asukkaiden kertomista tarinoista pulppuaa monenlaista hiljaista tietoa, joka on arvokasta nostaa esille jaettavaksi. Tämä on keskeinen seikka, joka ylipäättään selittää sadutuksen merkittävyyttä dementiakodin arkea tukevana toimintamuotona. Hiljaisen tiedon saavuttamisessa oleellista onkin nimenomaan se, että tullaan tietoiseksi olemassa olevista asioista ja omasta ajattelusta, eli saatetaan normaalioloissa tiedostamaton kokemusmaailma siihen muotoon, että se kyetään lopulta ilmaisemaan myös sanallisesti (Nurminen 2000, 28). Sadutus menetelmänä auttaa asukasta tässä tiedostamisprosessissa, koska siinä erikseen järjestetään hetkiä, joissa asukas pyrkii aktivoimaan mieltään.

7.1. MITÄ HILJAISELLA TIEDOLLA TARKOITETAAN SADUTUKSEN YHTEYDESSÄ?

Sadutuksen yhteydessä tarkoitan hiljaisella tiedolla ensinnäkin sitä, että teksteistä paljastuu hoitoyhteisön sisäistä tietoa. Se voi yleensä olla hyvin suljettua, jolloin ulkopuoliset - vaikkapa hoitokodissa silloin tällöin vierailevat omaiset - eivät näe sitä. Hoitoyhteisön hiljainen tieto on ennen kaikkea asukkailla itsellään, mutta monestikaan heille ei tarjota mahdollisuutta tehdä hiljaisesta tiedosta näkyvää. Sadutus on keino purkaa hiljaisen tiedon vyyhtiä, tuoda näkymätön näkyväksi: asukkaat kertovat itse,

miten he elämänsä hoitoyhteisössä kokevat. Tällä näkökulmalla voi olla jopa sosiaalipoliittista ulottuvuutta. Esimerkiksi seuraava asukkaan kommentointi on ajoittaisesta sekavuudestaan huolimatta omiaan paljastamaan hoitoyhteisöstä myös sellaisia piirteitä, joita hoitajatkään eivät välttämättä ole tulleet itse ajatelleeksi:

On hyvä olla ihmisiä, jotka huolehtii. Ei teidän tartte semmosia kaikkia tehdä kuitenkaan, jotka me itsekin osattas huolehtia asioista. Passaaminen ei ole hyväks. Kyllä toiset pysähtyy ajoissa, ne katsovat, ettei niin tarkasti tarvitse olla, kunhan kuitenkin on riittävästi huomionnut. Ei jokainen ole huomion tarpeessa. Ei me mitään typeryksiä olla! Toinen osaa itsekin laittaa kuntoon. Tärkeä ihminen olevinaan ei itse tee mitään. Että sä osaisit olla vähän hienommasti, silleen pitäis. Kyllä omat sotkut pitää pyyhkiä pois.

Toinen sadutukseen liittyvän hiljaisen tiedon painopiste on siinä, että sadutusteksteissä asukkaat paljastavat elämänsä varrelta tapahtumia ja kokemuksia, joita he eivät ole ehkä kertoneet kenellekään koskaan aiemmin. Omaiset yllättyivät monista kerrotuista tarinoista ja kokivat tärkeinä elämäntarinoiden ja suvun historian palasten paljastumisen. Monille vanhuksille itselleen oli selvästi huojennuttavaa koota elämän loppumetreille elettyä elämää näkyväksi tuotokseksi ja jättää jälkipolville konkreettisia elämäntarinoita. Useat tavoittelivatkin tarinoihin elämänkerrallista yhteenvedonomaista muotoa, mikä näkyy seuraavissa tarinoiden loppulausahduksissa:

Asukas1: Mulla on ollu siis kauhean kiva ja jännä elämä kaikkine vaiheineen, kuten kerroin.

Asukas2: Nyt on kirjoitettu paljon. Koko elämänkerta kokonaisuudessaan. 88 vuotta. Heinäkuussa tulee 89.

Usein ajatellaan, että vanhalla ihmisellä on elämäntarinoita. Elämäntarinoita taustalla on psykologinen ajattelu yksilön eheytyemisestä: iän myötä minäidentiteetti on lujittunut, myönteiset luonteenpiirteet korostuneet, ja koetut elämäntarinoita tehneet luonteesta seesteisemmän sekä opettaneet suhteuttamaan asioita toisiinsa (Koskinen 2004, 38). Elämäntarinoita on nimenomaan hiljaista tietoa. Viisaus on sisäistettyä, koettua ja arvostettua tietoa, ja siihen liitetään myös empatia – kyky eläytyä toisten ihmisten todellisuuteen. Hiljainen tieto määritellään myös ihmisessä

kokonaisvaltaisesti olevaksi käsien taidoksi, ihon tiedoksi ja aivojen syvien kerrosten tiedoksi, ja se on kaiken toiminnan perusta. (Nurminen 2000, 29.)

Asukkaiden kertomissa tarinoissa näkyy pitkä eletty elämä, joka on opettanut ja kasvattanut ihmistä. Tämä elämänviisaus näkyy muun muassa asukkaiden tavassa reflektoida iän loppupuolella elettyä elämää, sen merkkipaaluja, käännekohtia ja yksittäisiä tapahtumia. Iän tuoma varma elämänasenne ja -viisaus välittyvät esimerkiksi seuraavassa erään rouvan lausahduksessa:

Mä oon oppinu, että mulle vaan kirootaan. Mutta en mä siitä välitä. Mun elämä on mun. Kirotkoon ne ken tahtoo.

Kolmas sadutukseen liittyvän hiljaisen tiedon muoto on ylipäätään siinä, että dementoituneet asukkaat kykenevät tuottamaan tarinoita – ehkä moni ulkopuolinen saattaisi ajatella, ettei dementiaa sairastavilta kannata tarinoita kerätä, koska eiväthän he enää muista mitään järkevää. Niin, mutta elämä ei todellakaan ole niin yksinkertaista kuin miltä äkkipäätään näyttää. On institutionaalisesti merkittävää osoittaa, että yleiset käsitykset dementiaa sairastavista saattavat olla ylenkatsovia ja stereotyyppisiä (Hänninen – Karjalainen – Lahti 2005, 4).

Piilossa olevaa, piilevää tietoa on olemassa kaikilla ihmisillä, mutta erityisesti asiantuntijoilla (Nurminen 2000, 30). On syytä muistaa, että dementoituneidenkin ihmisten joukossa on henkilöitä, jotka ovat ennen sairastumistaan olleet eri alojen asiantuntijoita: luoneet pitkän menestyksekkään uran ja panostaneet elämässään tiettyihin asioihin. Dementiakodissa elävät eivät siis ole persoonattomia mummoja ja pappoja, jotka eivät tajua mistään mitään, vaan vielä vanhoilla päivilläänkin he ovat monissa asioissa varsin eteviä. Monet korkean luokan erityisalojen taidotkin ovat pitkän iän myötä automatisoituneet ja siirtyneet pitkäkestoiseen muistiin, joka vielä dementiaa sairastavilla yleensä toimii varsin hyvin.

Dementiakodissa työskennellessäni en yleensä osannut nähdä normaalissa arjessa tuota piilossa piilevää asiantuntijuutta. Vasta sadutustekstien kautta havahduin siihen, että asukkaat hallitsevat monia aloja paljon paremmin kuin minä itse. Eräs

kieltenopettajana nuoruudessaan työskennellyt rouva esimerkiksi ryhtyikin puhumaan välillä englanniksi – ja jopa espanjaksi.

Vaikka muistitoiminnot eivät kunnolla enää toimisikaan, ei ole syytä vähätellä dementiaa sairastavien välittömiä tuntemuksia ja aistielämyksiä tässä ja nyt. Intuition - Michael Polanyin (1983) mukaan oivalluksenomaisen kokemuksen - perusta on sekä hiljaisessa että käsitteellisessä tiedossa. Hiljainen tieto tulee ihmisen tietoisuuteen intuitioin kautta ja muodostuu intuition kokemuksen kautta käsitteelliseksi tiedoksi. (Polanyi 1983, 13.)

Monissa teksteissä näkyy intuition voima: asukas ei esimerkiksi välttämättä kykene selvästi selittämään, miksi hän tykkää olla ihmisten parissa. Hänellä vain on sellainen tuntuma, joka saa vakuuttuneeksi, että hänen on hyvä olla, hänestä huolehditaan, vaikkei hän muistaisikaan, mihin voi mennä nukkumaan, tai koska on ruoka-aika.

Intuitioon liittyvät vahvasti havaitseminen, synteesi ja luovuus; puhutaan esteettisestä tiedosta, johon sisältyy ainutlaatuisten subjektiivisten ilmaisujen luominen ja ymmärtäminen. Sisäisesti koettujen tunteiden reflektointi auttaa esteettisessä tiedossa olevan holistisen taustan ymmärtämistä. Sadutus pyrkii nimenomaan kannustamaan reflektointia sekä siten auttamaan holistisen taustan luomisessa. (Nurminen 2000, 29.)

Asukas 1: Nyt täällä onkin hiljaista. Mukavaa, kun sinäkin tulet tänne katsomaan. En oikein osaa mitään ajatella. Kaikki on hyvin. Onhan se mukava, kun saa välillä vähän rupertella. Ei tarte aina olla yksin.

Asukas 2: Joku käveli tuosta ohi. Ei tuule. Ei mikään liiku. Kivannäköinen ilima. Mikäs tässä on ollessa. Ihan hyvä olo.

Asukkaat tiedostavat itsekin, etteivät osaa pukea kaikkea sanoiksi ulkopuoliselle ymmärrettävään muotoon:

Minä en oikein ole semmonen kyky, jolta paljon asioita irti saisit.

Joku jopa epäili kykyjensä ja kerrontaansa näin suuresti:

Kyllä sinä paremmin keksisit kuin mä.

En kuitenkaan antanut periksi alkumetreillä, niin kuin asukkaat edellä kuvaten puolihuolimattomasti ehdottivat. Tällainen ehdottelu kuvastaa nimenomaan hiljaisen tiedon olemassaoloa – tai sitten vaihtoehtoisesti vuorovaikutustilanteen epäonnistumista ja luottamuksen puutetta, josta kirjoitin vuorovaikutussuhteen tarkastelun yhteydessä. Asukkaat itsekkin ymmärsivät, että tiedon kaivaminen mielen sopukoista on vaativa prosessi, joten he jopa epäilivät, onnistuvatko siinä, vaikka painotin, että asukkaat saavat kertoa ihan mitä vain mieleen juolahtaa. Pysin siis tehtävänannollani olemaan luomatta paineita. Kuitenkin asukkaat itse näkivät sadutustilanteet haasteellisina ja halusivat yrittää parhaansa. Onneksi jaksoin epäilevistä ensikommenteista huolimatta luottaa siihen, että saan asukkailta asioita irti, ja että he keksivät paljon kerrottavaa, kun alkuun pääsevät ja tuntevat tilanteen ilmapiirin hyväksi.

Sadutuksen tarkoituksena ei ole saada asukkailta vain totisinta totta, eikä sadutustekstejä pidä kritisoida tieteellisten tekstien tapaan. Pelkkä tuntuma ja sinnepäin -kertominen ovat merkittäviä, ne voivat johdattaa hiljaisen tiedon ääreen, mikäli ilmapiiri on kritiikitön. Polanyiin mukaan auktoriteettiin luottaminen onkin kaiken inhimillisen kulttuurin siirtämisen välittämisen ehto (Polanyi 1983, 7). Dementiasadutustapauksessa saduttaja on väistämättä auktoriteetti, joka toimintaa organisoii, ja jolta toiminnan tehtävänanto tulee, vaikka sadutuksessa auktoriteettiasetelmaa pyritäänkin häivyttämään.

Polanyi ajattelee, että hiljainen tieto on sitä, että tietää *kuinka* sen sijaan, että tietäisi *mitä* tai *miksi* (Polanyi 1983, 7). Esimerkiksi dementiasadutuksen tapauksessa on oleellista, että sadutettava kertoo, kuinka kokee elämänsä tällä hetkellä tai joskus menneisyydessä. Ei haittaa, vaikkei hän osaisikaan nimetä tarkasti tapahtumien kulkua, tapahtumapaikkoja ja -aikoja. Merkitystä ei ole myöskään sillä osaako tuntojaan argumentoida perusteellisesti. Arvokasta on jo yksinomaan se, kuinka kokee. Lisäkysymykset – mitä tai miksi – saattavat ahdistaa niin, että ne on syytä jättää kysymättä. Muuten voi käydä niin, että myös itse kokemus jää kertomatta. Korostankin vielä, että sadutuksessa on oleellista, ettei saduttaja eli tarinan kuuntelija ja kirjuri esitä tarkentavia lisäkysymyksiä, jotka saattaisivat ohjailta ja tukahduttaa

kerrontaa niin, ettei lopputulos olisikaan kertojan näköinen. Ohjaileva kuuntelija ei onnistu pääsemään myöskään hiljaisen tiedon jäljille.

Tiina Silvasti (2005) on käsitellyt Polanyin ajatuksia artikkelissaan *Kun on luovuttava, tuleeko myös luovuttaa?*. Silvasti kirjoittaa Polanyin korostavan traditioita ja niiden merkitystä hiljaiselle tiedolle. Polanyi vierastaa ajatusta, joiden mukaan traditiot olisivat yhteiskunnan kehityksen kahle, joista tulisi vapautua. Polanyin mukaan vapauttaessamme itsemme traditioista tulemme samalla vapauttamaan itsemme hiljaisesta tiedosta ja valtavasta määrästä taitoja, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle traditioiden välityksellä, ja lopulta tulemme vapauttaneeksi itsemme kulttuurista. (Silvasti 2005, 251.)

Tämä näkökulma on omiaan tukemaan iäkkäiden ihmisten sadutusta. Vanhojen ihmisten mukana katoaa kansanperinnettä, joka on valtaväestön osaamiseen nähden marginaalista – tavallaan hiljaista tietoa. Sadutuksen avulla voidaan kerätä talteen katoavaa kansaperinnettä. Omassa aineistossani monet asukkaat kertovat muun muassa lapsena opittuja loruja, juhlapäiviin liittyneitä rituaaleja sekä agraariyhteiskunnan tapoja ja tottumuksia. Eräs asukas kertoi minulle virpomisloitsun karjalan kielellä. Koska en itse kyseistä kieltä hallitse, kirjoitin kerrotun siten, miltä se kuulosti. Kysyin jälkikäteen vielä sadutetun tyttäreltä, osaisiko hän neuvoa minua oikeassa kirjoitusasussa, mutta hänkään ei tuntunut olevan karjalan kielen osaaja, joten jätin kerrotun siihen muotoon, kun sen kerrontahetkessä kirjasin. Tässä tarina kokonaisuudessaan:

Mie sain miun äidiltä loruja.

*Virvon varvon
tuoreeks terveeks
netäliks velkua
vuueks vapua...*

Se tarkoittaa sitä, että myös mie kauan vielä eläisin. Se on otettu pois varmasti kokonaan tuo osa ja kulkee sitten jotain muuta osaa pitkin.

Aina silloin, kun käytiin, nähtävästi pienikokoiset käy, eikä oksia sen enempää koristeltu sinä aikana. Ei ne noidilta näyttäneet siihen aikaan. Miua jo itkettää, että siitä on jo sen verran kauan... Uusi parempi nukke, semmoset sitten sain värssyn jälkeen!

Niin se vaan kävi, että miun pitikin ottaa itse semmosia eikä enää itse antamassa vitsoja. - Ja Hugollekin pantiin omaa hyvää.

*Virvon varvon
tuoreeks terveeks
netäliks velkua
vuueks vapua
siulle vitsa
miulle....*

jotain? Mikä se viimeinen on karjalan murteella? Sitä mie en muista. Olkoon siinä nuo. Jos joku muu muistaisi... Hei muistatkos sie miten tuo on? (huikkaa ovensuuhun ilmestyneelle Liisalle, on silmin nähden pettynyt, kun Liisa kääntyy pois sanomatta sanaakaan, eikä hänestä siis ollut apua värssyn loppuun saattamiseen) Antaa olla.

7.2. ONGELMALLINEN HILJAINEN TIETO

Hiljainen tieto sisältää Polanyin mukaan oppimisen ja taidon, eli siinä on sikäli perinteiseen tietoon yhdistettäviä elementtejä. Hiljaisen tiedon oppiminen on ns. luonnollista oppimista: siinä ihminen oppii ympäristöä tarkkailemalla, kokeilemalla ja toimimalla, ei lukemalla sääntöjä ja teorioita. Luetun oppimisen pystyy pukemaan kirjoitetuksi tekstiksi, mutta koettua oppimista ei ole niin yksinkertaista saattaa teoreettiseen ja selkeään loogiseen muotoon. Sivistyneissä länsimaissa ihmiset ovat tottuneet siihen, että kirjoista luettu on tietoa, ja ns. kirjaviisuus on hyve. Itse kokemalla opittua ei välttämättä osata nähdä arvokkaana, vaikka itseoppiminen olisikin keskeinen yksilön identiteetin ja osaamisen rakennusaine. (Polanyi 1983, 20.)

Hiljainen tieto onkin käytännöllistä älykkyyttä ja hyvin tärkeä ja hyödyllinen älykkyyden muoto, koska sen varassa yksilö voi esimerkiksi lukea toimintaympäristön sanattomia sopimuksia (Hakkarainen – Lonka – Lipponen 1999, 61).

Paula Tuomikoski (1987) näkee, että tajunta, tietoisuus ja psyyke toimivat kahden ääriulottuvuuden välimaastossa: kaoottisen, järjestyttömän ja määrätyn, järjestyksessä olevan. Ihmisyksilön pyrkimyksenä on saattaa mielen ja ympäristön kaaos järjestykseen. Mikäli epäjärjestyttä kuitenkin jää, asiat jäävät jäsentämättä ja epäselviksi möykyiksi. Tällöin yksilö ei itsekään tiedosta kokemuksiaan loogisesti. Hiljainen tieto on usein nimenomaan jäsentymätöntä kaaosta, ja tästä syystä sen selvittäminen on monimutkainen aikaa vievä prosessi, jossa ensin tulisi tarjota yksilölle mahdollisuuksia jäsentää asiat pala palalta, ennekuin niitä voi yrittää saada ulkopuolisen tietoisuuteen. (Tuomikoski 1987, 13.)

Huomasin, että Tuomikosken näkemä jäsentämätön kaaos oli läsnä sadutustilanteissa, ja aika ajoin asukkaat kokivat kaaoksen jopa niin suureksi, että halusivat lopettaa tarinan kertomisen kesken kaiken, koska eivät keksineet, mitä osaisivat kertoa. Tällöin ymmärsin, että on turha yrittää vaatia puserrusta kertaheitolla, joten on tärkeää, että sadutusta kokeillaan saman henkilön kanssa monta kertaa, luetaan hänelle aiempia tuotoksia, jotka saattavat kirvoittaa ajattelua eteenpäin sekä odotetaan, milloin asukkaalla olisi virkeitä kerronnalle suotuisia päiviä.

Tuomikoski täydentää, että, että yksilö on saattanut oman päänsä sisällä saada asian järjestyksen, mutta se on pahasti ristiriidassa ympäristön kanssa, eikä hän siksi julkista päätelmiään (Tuomikoski 1987, 13). Psykologisista sekä yksilön ja kulttuurin välisistä ristiriitaisuuksista johtuvia syitä ei pystytä noin vain mitätöimään, joten tämän kaltainen haluttomuus kertoa asioita on mielestäni erittäin haastavaa.

Hiljaisen tiedon ongelmakohtana nähdään yleensä nimenomaan se, että se on rönsyilevää – ei ole yksinkertaista löytää punaista lankaa. Monesti itse koettu on myös kaukana tutkimuksellisesta tiedosta, joka on selkeää ja seikkaperäistä. Itse miellän, että keskeinen hiljaisen tiedon selvittämisen ongelma on elämäntyyliimme hektisyys. Meillä ei ole aikaa odottaa, että joku muodostaisi lavean ”mututuntuman” jostakin, vaan on nopeampaa ja vaivattomampaa kysyä sellaiselta, jonka jo tiedetään tietävän ja

hallitsevan asian niin, että hän kykenee kertomaan oleellisen välittömästi. Myös Tuomikoski näkee ajanpuutteen merkittävänä ajattelun ja varsinkin kokemusten jakamisen rajoitteena (Tuomikoski 1987, 23).

Hektinen elämäntyyli näkyy hoitokodeissakin. Olen huomannut vierailemalla sukulaisteni luona eri hoitolaitoksissa, että monesti henkilökunta kysyy asukkaan omaisilta, mistä asukas pitää, millainen elämä hänellä on ollut jne., eikä asukkaalta itseltään. Ei ole aikaa selvittää asukkaalta itseltään, sillä vastaus saattaa olla laveaa ”mututuntumaa”. Hoitajat tiedustelevat asukkailta enimmäkseen pikakysymyksiä: janottaako tai onko vessahätä, ja odottavat yksiselitteistä nopeaa vastausta. Jos asukas alkaakin vastata edellä mainittuihin kysymyksiin kertomalla siitä, miten silloin, kun hän odotti ensimmäistä lastaan, pissitti koko ajan, hoitaja saattaa tuhahtaa ja jatkaa matkaansa. Näin sivuutettu voi kokea, ettei hänen ajatuksillaan ole merkitystä, ja että hän on arvoton ja saattaakin vetäytyä kuoreensa.

Olisi opittava suhteuttamaan milloin ja missä yhteyksissä lavean kokemusmailman kuunteleminen voisi olla jopa rikastuttavaa. Hoitajalta ei mene montaa minuuttia pidempään, jos hän vastaa asukkaalle hymyllä ja kommentoimalla kiinnostuneeseen sävyyn. Todennäköisesti myös hoitaja kokee saavansa työstään enemmän, jos hän tietää, ketä hoitaa. Eikä tehokkuuskaan ole aina niin yksioikoista. Äkkiseltään on ehkä tehokasta ohittaa löpöttelevä vanhus, koska on kiire toisaalle.

Esteettisestä perspektiivistä katsottuna hiljaisen tiedon tiedostamisprosessi voisi onnistua taiteen keinoin, mikäli ajallinen ja paikallinen rajoittumattomuus on mahdollista saavuttaa (Tuomikoski 1987, 23). Olen pohtinut usein, että iäkkäillä asukkailla itsellään ei ole hoitokodeissa enää mikään kiire. He ovat hoitaneet lapsensa aikuisiksi, tehneet työvuotensa, juosseet vuosikymmeniä arjen oravanpyörässä. On sääli, että he kuitenkin joutuvat vielä viimeisinä vuosinaanakin kiireen hampaisiin, vaikka heillä pitäisi olla vihdoin aikaa vain olla, jutustella, tehdä mukavia asioita ja nauttia viimeisistä elinajoista vaikkapa siveltimen vedoin, mielimusiikkia laulaen tai valssaten. Hektinen ympäristö: liian vähäinen hoitajamäärä, paineet ja tavoitteet sekä yleinen asenteiden ilmapiiri heijastuvat ikäihmisiinkin ja vaikeuttavat ajatonta kokemusta, joka mahdollistaisi elämän aikana kertyneen tiedon hioutumisen helmiksi.

On tärkeää, että asukkailla on kanava jäsentää elämänpankkiaan, ja he voivat samalla osoittaa läheisilleen sekä yhteiskunnalle, etteivät dementiaa sairastavat ole tiedottomia höperöitä. Sylvi -rouvan optimismi osoittaa, että vaikeasti dementoitunutkin osaa nauttia elämästä:

Kyllä mullakin vuosiluvut heittelee, mutta silti on muuten vaan hauskaa.

8. SADUTTAJAN TYÖTUNTEET

Koska lähtökohtanani sadutustilanteiden vuorovaikutuksessa on ollut ystävyyteen rinnastettava vuorovaikutussuhde, onnistunutta sadutusta ei mielestäni voi tehdä laittamatta koko persoonaansa likoon. Asukas kyllä havahtuu, mikäli saduttaja ei ole aidosti kiinnostunut, ei kuuntele tarkasti tai pyrkii esiintymään jossain epäaidossa roolissa. Heittäytyvässä työotteessa saduttaja kohtaa monenlaista tunteiden kirjoa, joka toimii sadutusta edistävänä voimana sadutushetkien vaikuttavuutta lisäten, toisinaan myös työtä rajoittavana kahleena, sillä voimakkaasti tunnesiteestä huolimatta saduttajan tulee muistaa vastuuntuntoinen ja velvoittava työminänsä. Kuitenkin, parasta saduttajan roolissa on nähdä se ilo, minkä asukas saa siitä, kun hänelle tarjotaan kahdenkeskeistä aikaa ja huomiota.

Perinteisesti työ on nähty järjellisenä toimintana. Tunteet eivät siihen kuulu, koska ne häiritsevät työntekoa ja heikentävät työtehokkuutta. Kuitenkin tunteet ovat erottamaton osa arkea myös työssä, eikä työ ole tunnesteriili elämänalue. Työn ja järkipärisyyden yhteys on historiallisesti nuori. Vasta teollistumisen myötä tunteet karkotettiin työstä; se oli keino pitää työorganisaatioita koossa. Työn ja tunteiden fyysiset tilat eriytyivät toisistaan, kun ihmiset kokoontuivat saman katon alle ansaitsemaan elantonsa. Kodeista tuli tunteiden paikka. Länsimaisessa aateperinteessä tunteita on usein pidetty järjen alempiarvoisena vastakohtana, mitä tosin on alettu kyseenalaistaa: kokemuksellisuutta on ryhdytty arvostamaan, ja ajatus järjen ja tunteen erillisyydestä on menettänyt uskottavuuttaan. Nähdään, että esimerkiksi onnistuneessa päätöksenteossa vaaditaan rationaalisuuden ohella myös tunneosaamista. Edellä mainittu tunteiden ja työn oleellinen yhtälö selittää, miksi Gustaf Molander (2006) on nostanut omaksi termikseen sanan ”työtunteet” teoksessaan ”Työtunteet – esimerkkinä vanhustyö” (Molander 2003, 9).

Työn kannalta tunteet ovat eriarvoisia. Työntekijän kuuluu tuntea tietyllä tavalla ollakseen hyvä. On olemassa toivottuja, vähemmän toivottuja ja ei-toivottuja työtunteita. Toivotut tunteet lisäävät työmotivaatiota. Liikatunteilu heikentää työsuosituksia. (Molander 2003, 29.)

Kukin saduttaja kokee työtunteet yksilöllisesti. Toki merkitystä on saduttajan luonteella, mutta myös sillä, ketä saduttaa ja mitä sadutettavat kertovat. Itse olen iloinen ja herkästi naurava persoona. Tämä seikka sekä edisti ja rajoitti sadutushetkiä, vaikka pyrinkin keskittymään siihen, että pysyisin tarpeen vaatiessa ns. ruodussa. Iloista ihmistä on yleensä helpompi lähestyä, hänelle uskaltaa kertoa asioita avoimemmin, sillä kuuntelijan iloiset kasvot kertovat siitä, että hän viihtyy hetkessä ja seurassa. Toisaalta iloisuus saattaa myös lamaannuttaa ja viedä hakoteille.

Välillä asukkaat kertoivat niin hersyvän hauskoja juttuja, että väistämättä purskahdin nauruun, ja saatoimme asukkaan kanssa nauraa yhdessä jopa useamman minuutin ajan. Tällaisissa tilanteissa asukas saattoi ehkä unohtaa, miten hän olisi halunnut tarinaa jatkaa. Mutta toisaalta hyväntahtoinen yhdessä asioista iloitseminen ja kahden ihmisen välillä toimiva huumori rikastuttavat oloa ja eloa, ja tällaisen naurunhetken voimalla saattaa jaksaa paremmin elämää eteenpäin. Jotkut tilanteet ja asukkaiden sanomiset olivat sellaisia, ettei asukas tarkoittanut niitä humoristisiksi, mutta silti ne vain tuntuivat todella koomisilta ja hassuilta. Tällöin oli erittäin vaikea nauraa vain omassa mielessä ja olla näyttämättä asukkaalle hänen naurettavuuttaan. Jos olisin nauranut silloin kun asukas ei olisi tarkoittanut todellisuudessa mitään hauskaa, hän olisi varmasti mennyt hämilleen, mikä olisi vaikeuttanut tai tukahduttanut tarinankulkua.

Välillä asukkaat kertoivat myös surullisen koskettavia asioita. Koska olen empaattinen ihminen, jolla on hyvä mielikuvitus ja eläytymisen taito, pystyin samastumaan asukkaiden kertomiin tunnepitoisiin asioihin. Mielestäni minulla oli toki oikeus näyttää se, että asukkaan sanat koskettivat minua, mutta toisaalta yritin kaikesta ikävyydestäkin huolimatta olla reipas ja tilannetta kannatteleva voima, joka ymmärtää, mutta kuitenkin myös tuo valoa surullistenkin asioiden keskelle. Näin, että koska minä järjestin sadutustilanteet, ja ne kuuluivat työnkuvaani, olin myös vastuussa asukkaasta, siitä että tämä pärjää ja voi hyvin, eikä ahdistu ja vaivu suuren surun valtaan. Ei ole yksinkertaista sanoa, miten tilanteet hoidin. Saatoin esimerkiksi sanoa tähän tyyliin: ”Ikävää, että noin on käynyt, olen todella pahoillani, mutta onneksi täällä on nyt asiat hyvin. Täällä on mukavia ihmisiä, jotka pitävät sinusta ja paljon mukavaa tekemistä.” On myös dementoituneiden etu, että he unohtavat asioita nopeasti. Kun ikävien

muistelun jälkeen ryhtyy vaikka tekemään jotain kivaa, esimerkiksi laulamaan lempilauluja, suru unohtuu.

Kaikista vaikeinta minun on ollut kohdata sadutettavana olleiden asukkaiden kuolema. Sanotaan, että vuosi lapsen kasvattaa, vanhuksen vanhentaa. Koska sadutusprojektiini meni noin vuosi, mutta välissä oli useamman kuukauden tauko, jolloin en ollut kodin arjessa läsnä, tässä ajassa tapahtui paljon. Jokunen ensimmäisen kesän asukkaista oli jo poistunut keskuudestamme seuraavaan kevääseen mennessä. Suurin kato tapahtui kuitenkin heti jälkimmäisen sadutusperiodin jälkeen. Tätä pro gradu -tutkielmaani kirjoittaessani lähes kaikki sadutettavana olleet asukkaat ovat jo kuolleet. Ennen tutkielman tekoon kunnolla ryhtymistä tämä asia vaivasi minua. Tuntui todella pahalta ruveta syventymään jo kuolleiden henkilöiden tarinoihin. tarinat kun herättävät vahvoja muistoja, muistuttavat asukkaan persoonallisuudesta, lempisanonnoista ja mieluisista asioista sekä yhteisistä hauskoista ja koskettavista hetkistämme. Kaikki tämä teki kipeää, sillä asukkaista ennätti tulla minulle läheisiä. Sain ikään kuin monia uusia isovanhempia. Asiaa kuitenkin syvemmin pohdittuani, ja ajan kulkiessa eteenpäin, olen kyennyt iloitsemaan asukkaiden muistosta ja olen kaihon ohella iloinnut siitä, että asukkaat elävät tarinoiden muodossa, ja siten heidän valloittavat persoonansa eivät ole kadonneet unholaan.

9. YHTEENVETO

Sadutus voisi sopia virikkeelliseksi, yksilön aktiivisuutta ja henkilöhistoriaa kunnioittavaksi menetelmäksi niille dementoivia sairauksia sairastaville, joilla verbaalinen kyky on säilynyt. Sadutuksen ideologia tukee tämän päivän vanhustyön suuntauksia, kuten taidegerontologisia ajatuksia, kuntouttavaa työtettä ja voimavaralähtöistä ikääntymisen tarkasteluprofiilia.

Sadutustilanteen on edettävä sadutettavan ehdoilla. Hän päättää, mitä haluaa kertoa, mitä jättää kertomatta, kuinka pitkä tarinasta tulee, haluaako hän antautua tarinankerronnan ja kahdenkeskeisen läsnäolon vietäväksi. Saduttajan roolina on kannustaa kerrontaan, olla tarkkaavainen kuuntelija ja seikkaperäinen muistiinkirjoittaja sekä suhtautua sadutettavaan lämminhenkisesti ja kunnioittavasti. Jos sadutettava kieltää tarinan näyttämisen omaisille tai puhuu selvästi niin arkaluontoisia asioita, joita ei ole tarkoitettu muiden tietoon, on syytä kunnioittaa sadutettavan oikeusturvaa ja olla näyttämättä tarinoita eteenpäin. Muutenkin on syytä olla tarkkana, että tarinat eivät lähde hoitoyhteisön ulkopuolelle tunnistettavassa muodossa etenkin jos kysymyksessä on henkilökohtaisia asioita.

Sadutuksen vaikutukset jakaantuvat läsnäolon hetken, itse tarinan kerrontatilanteen ja syntyneiden tarinoiden tuomiin vaikutuksiin. Sadutuksen vaikutukset ulottuvat paitsi sadutettavaan ja saduttajaan, myös hoitoyhteisöön, omaisiin ja aina edelleen yhteiskunnallisella tasolla. Jo se on merkittävää hoitokodissa elävälle yksilölle, että hänelle osoitetaan, että hän on ainutlaatuinen ja tärkeä eikä vain potilas muiden joukossa. Seura ja yksilöllinen huomioiminen piristävät. Samalla kun asukas piristyy, hän saa mahdollisuuden jäsentää kokemuksiaan, elämänpankkiaan, mikä saattaa iäkkästä ihmisestä tuntua merkittävältä. Myös dementoivan sairauden kannalta on hyvä, että asukkaalle järjestetään säännöllisesti tilanteita, joissa muistia pyritään aktivoimaan.

Hoitohenkilökunnalle sadutustekstit voivat osoittaa konkreettisesti dementian etenemisasteen. Tarinoiden kerronnan eheydestä ja valituista aihepiireistä huomaa, missä vaiheessa sairautta ollaan menossa. Säännöllisesti sadutettaessa sairauden

kehityskulkua pystyy seuraamaan tarkemmin. Kun asukkaan puhe on tallennettu kirjattuun muistiin, sitä on helpompi tulkita ja tehdä siitä johtopäätöksiä kuin hetkellisissä normaaleissa juttelutilanteissa hoitotoimenpiteiden yhteydessä.

Hoitohenkilökunta voi myös käyttää sadutustekstejä tutustuakseen asukkaisiin paremmin ja tehdä hoidosta yksilöllisesti huomioivampaa. Asukas saattaa kertoa tarinoissa, millaisista asioista pitää, ja monet hoitotoimenpiteet sujuvat helpommin, kun toimenpiteiden lomassa voidaan tarjota asukasta miellyttäviä ratkaisuja, kuten vaikkapa laulaa tämän lempilaulua. Tutut ja itselle tärkeät asiat yleensä rauhoittavat.

Sadutustekstit jättävät omaisille konkreettisia muistoja läheisensä elämästä ja kokemuksista läheisen omin sanoin. Omaiset saavat monesti myös tarinoiden avulla vihiä siitä, miten dementoinut kokee asioita. Välttämättä ilman erillistä järjestettyä hetkeä asukas ei saa tilaisuutta olla itse puheidensa johtaja, vaan häntä katsomaan saapunut muisti- ja ajattelutoiminnoissaan ylivertaisempi omainen johdattelee keskustelua mieleiseensä suuntaan, jolloin dementoituneen oma kokemusmaailma saattaa jäädä pimentoon. Omaisista voi myös olla rauhoittavaa ja ilahduttavaa huomata, että asukas ehkä muistaa asioita sittenkin paremmin kuin äkkipäätänsä arjessa vaikuttaa: menneisyys ei ole tyystin kadonnut vaan muistista kumpuaa myös kauniita ja kiitollisia asioita – joskus jopa paljastuksia, joista läheinen ei ole aiemmin puhunut. Toki on mahdollista, että tarinoiden sekavuus ja dementiaa sairastavan sensuroimaton suorasukaisuus saattavat tuntua omaisista myös riipaiseviltä. Saduttajan onkin siis sekä asukkaan oikeusturvan että omaisten huomioimisen kannalta valikoitava, mitä tarinoita omaisille kannattaa näyttää.

Yhteiskunnallisella tasolla ajatellen sadutustekstien vaikutus voisi piillä siinä, että ne osoittavat, etteivät dementiaa sairastavat ole mistään mitään tajuamattomia ”höperötä”, vaan heissäkin piilee valtavasti kapasiteettia, muistoja ja kokemuksia. Kukapa muu voisi kuvata, millainen on dementoituneen mielenmaisema ja kokemusmaailma kuin dementoitunut itse? Ja mielestäni dementoineita koskevassa päätöksenteossa ja ajattelussa ei voida sivuuttaa sitä näkökulmaa, mitä ja miten dementiaa sairastavat itse kokevat. Aineistossani dementiaa sairastavat muun muassa antavat hoitovinkkejä ja mielipiteitään omasta kohtelusta. Sadutustekstit muistuttavat selkeästi siitä, miten monisäikeinen ihmismuisti on. Muistityyppejä on erilaisia, ja

vaikka työmuisti ei enää kunnolla toimisikaan, pitkäkestoinen säilömuisti voi palauttaa mieleen asioita vielä varsin kirkkaasti, ja ihminen voi silti saada merkittäviä kokemuksia aistihavaintojensa kautta tässä ja nyt.

Sadutustekstejä voidaan käyttää myös viriketuokioiden ja ohjelmien alkukoukuina. Niitä voidaan esittää esimerkiksi monologeina. Tarinoiden pohjalta voi myös laatia vaikka kokonaisen näytelmäkäsikirjoituksen. Itse esimerkiksi kokosin Opri ja Oleksi - kodin kesäjuhlan ohjelman sadutustekstien pohjalta.

Tällä hetkellä kulttuurinen työ jää mielestäni hoitotyön jalkoihin eikä sitä arvosteta tarpeeksi. Kyllähän meitä kulttuurityöntekijöitä otettaisiin esimerkiksi ilomielin ”touhuamaan” vaikka mitä, mutta palkasta olisi turha haaveilla – ammattitaidosta ja monipuolisesta koulutuksesta huolimatta. Hoitolaitoksilla ei ole ”ylimääräistä” rahaa hoitajien palkkojen lisäksi. Tuo sana ”ylimääräinen” kertoo hyvin siitä, että taidegerontologisista uusista näkemyksistä huolimatta taideohjaajat koetaan epäpätevinä suhteessa hoitajiin: toki emme fyysisiin hoitotoimenpiteisiin pysty, mutta henkisiin kylläkin – ja ihminenhän on psykofyysissosiaalinen kokonaisuus ja tarvitsee myös sielun ravintoa. Taidetoiminnan ei siis tulisi olla vain jotakin ylimääräistä, jota järjestetään, jos resursseja jää, kuten usein ajatellaan. Ehkä jatkossa ongelma saattaa poistua sillä, että ikäihmiset saattavat haluta maksaa virikkeellisistä toiminnoista osana hoitoa, ja myös taloudellinen vaurastuminen mahdollistaa yksilöllisemmät valinnat. Toki myös yleisellä asenteiden ja arvostusten kohteiden muutoksella olisi merkitystä.

Koska tämän pro gradu -tutkielmani aineisto on kerätty vain naisilta, haluaisin jatkossa laajentaa dementiasadutuskokemuksiani myös miehiin. Olisi mielenkiintoista selvittää, miten naisten ja miesten kertomat tarinat ja itse tarinankerrontahetki eroavat. Tällä hetkellä työskentelen viriketoiminnanohjaajana Mariankodissa Helsingin Pohjois-Haagassa, jossa on 153 asukasta. Vaikka kysymyksessä on iso hoitoyksikkö, edelleenkin miesasukkaita ei ole montaa – muutama verbaalinen mies kylläkin. Tarkoitukseni on saduttaa näitä miehiä, kunhan ensin tutustun heihin paremmin yhteisten tuokioiden kautta. Kyseisen hoitokodin miehille on muutenkin järjestetty omia muistelupiirejä, joissa miehet ovat puhuneet muun muassa sotakokemuksista.

Tulen itsekin järjestämään näitä kokoontumisia, joissa voisin kokeilla myös sitä, toimisiko ryhmäsadutus heidän kanssaan.

Viriketoiminnanohjaajan työ isossa hoitoyksikössä ei voi mitenkään olla yhtä henkilökohtaista kuin pienessä hoitokodissa, vaan pääpaino on lähinnä massatuokioiden pitämisessä. Kuitenkin, erityisesti aamuisin, jolloin asukkaat valmistuvat aamutoimistaan hyvin eri aikaan, eikä yhteisen ohjelman järjestäminen vielä ole mahdollista, pystyn pitämään henkilökohtaisia tuokioita nopeammin aamutoimistaan selvinneille. Vanhusten viriketoimintaan laajemmin liittyvä kysymys liittyy siihen, miten isoissa hoitoyksiköissä pystyisi toteuttamaan yksilöitä huomioivaa työtettä. Tätä kysymystä pohdin parasta aikaa käytännön työssäni, ja mikäli alan löytää toimivia menetelmiä ja vastauksia, myös tässä aihepiirissä voisi olla mahdollisuuksia jatkotutkimuksille.

LÄHTEET

Aldridge David 1996. Music Therapy Research and Practice in Medicine. London: Jessica Kingsley Publishers.

Alhainen, Kari, Sulkava, Raimo, Viramo, Petteri 2004. Vaikea dementia – opas potilaan läheisille. Turku: Lundbeck.

Berleant, Arnold 1995. Mitä on ympäristöestetiikka? teoksessa Haapala, Arto (toim.) Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka. Helsinki: Yliopistopaino.

Crimmens, Paula 1998. Storymaking and Creative Groupwork with Older People. London: Jessica Kingsley Publishers.

Dissanayake, Ellen 1992. Homo Aestheticus: Where Art Comes From and Why. New York: Free Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (toim.) 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Haapala, Arto (toim.) 1995 Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka. Helsinki: Yliopistopaino.

Hakkarainen, Kai - Lonka, Kirsti - Lipponen, Lasse 1999. Tutkiva oppiminen: Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen. Helsinki: WSOY.

Hakomäki, Hanna 2005. Tarinasäveltäminen – uusi musiikkiterapian malli ja käytännöt. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto pro gradu –työ.

Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma 2006 (toim.). Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma 2006. Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen normit. teoksessa Hallamaa,

Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma 2006 (toim.). Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Heimonen, Sirkkaliisa & Voutilainen, Päivi (toim.) 2004. Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi.

Heimonen, Sirkkaliisa & Voutilainen, Päivi (toim.) 1998. Kuntouttava työote dementoituvien hoitotyössä. Tampere: Tammer-Paino.

Hein, Hilde & Korsmeyer, Carolyn 1993. Aesthetics in Feminist Perspective. Bloomington: Indiana University Press.

Hepburn, R.W. 1987. Taide ja tunnekasvatus. teoksessa Lammenranta, Markus & Haapala, Arto (toim.) Taide ja filosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Hervonen, Antti. & Lääperi, Pirjo 2001. Muisti pettää – jättääkö järki. Jyväskylä: Gummerus.

Hohenthal-Antin, Leonie 2006: Kutkuttavaa taidetta – taidetoiminta seniori- ja vanhustyössä. Juva: PS-kustannus.

Hohenthal-Antin, Leonie 2001: Luvan ottaminen – ikäihmiset teatterin tekijöinä. Jyväskylä: Yliopiston paino.

Hänninen, Sakari - Karjalainen, Jouko - Lahti, Tuukka (toim.) 2005. Toinen tieto – kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Saarijärvi: Gummerus.

Isola, Arja & Qvick, Leena & Viitakoski, Kaija & Voutilainen, Päivi 1998. Hyvän hoidon edellytykset suomalaisissa dementiayksiköissä. teoksessa Parviainen, Tuire (toim.) Näkökulmia vanhusten hoitotyöhön. Tampere: Tammer-Paino.

Kankare, Harri & Lintula, Hanna (toim.)2004. Vanhuksen äänen kuuleminen. Helsinki: Tammi.

Karlsson, Liisa 2000. Sadutus – Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Juva: PS-kustannus.

Kekola, Pauliina & Silvander, Marjo & Tähkää, Päivi & Vanne, Maria 2004. Miten kuulen dementoitunutta ihmistä? teoksessa Kankare, Harri & Lintula, Hanna (toim.) Vanhuksen äänen kuuleminen. Helsinki: Tammi.

Koivunen, Hannele 1997. Hiljainen tieto. Otava: Keuruu.

Koskinen, Simo 2004. Ikääntyneiden voimavarat. teoksessa Valtioneuvoston kanslia (toim.) 2004. Ikääntyminen voimavarana – tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Helsinki: Edita Prima.

Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Vastapaino.

Lammenranta, Markus & Haapala, Arto (toim.) 1972. Taide ja filosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Lasslett, Peter 1996. A fresh map of life: the emergency of the third age. Basingstoke : Macmillan.

Lauter, Estella 1993. Re-enfranchising Art. teoksessa Hein, Hilde & Korsmeyer, Carolyn. Aesthetics in Feminist Perspective. Bloomington: Indiana University Press.

Liikanen, Hanna-Liisa 2003: Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Keuruu: Otava.

Lundgren, Jarna 1998. Kuntouttava työote dementoituvien hoitotyössä. teoksessa Heimonen, Sirkkaliisa & Voutilainen, Päivi (toim.). Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus. Helsinki: Tammi.

Lundgren, Jarna 1998. Kuntouttava työote dementoituvien hoitotyössä. teoksessa Lundgren, Jarna 1998. Kuntouttava työote dementoituvien hoitotyössä. Tampere: Tamme-Paino.

Molander, Gustaf 2003. Työtunteet – esimerkkinä vanhustyö. Helsinki: Työterveyslaitos.

Nurminen, Raija. 2000. Hiljainen tieto hoitotyössä. Helsinki: Tammi.

Parviainen, Tuire (toim.) 1998. Näkökulmia vanhusten hoitotyöhön. Tampere: Tamme-Paino.

Polanyi, Michael 1983. The Tacit Dimension. USA: Doubleday & Comapany.

Sepänmaa, Yrjö 1991. Kauneuden käsite ja ympäristö kokonaistaideteoksena. Espoo: Valtion teknillinen tutkimuskeskus.

Silvasti, Tiina 2005. Kun on luovuttava, tuleeko myös luvuttaa? teoksessa Hänninen, Sakari - Karjalainen, Jouko - Lahti, Tuukka 2005. Toinen tieto – kirjoituksia huonosuorituksen tunnistamisesta. Saarijärvi: Gummerus.

Sulkava, Raimo, Eloniemi U, Erkinjuntti T, Hervonen A 1994. Dementia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Tuomikoski, Paula 1987. Taide ja ihminen. Helsinki: Hakapaino.

Valtioneuvoston kanslia (toim.) 2004. Ikääntyminen voimavarana – tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Helsinki: Edita Prima.

Varto, Juha 2002. Isien synnit, kasvatuksen biologinen ja kulttuurinen ongelma. Tampere: University Press.